Skelleftebygden

TIDNING FÖR LOKALHISTORIA

1/2021

Tema: Tidig sjukvård i Skelleftebygden

Patienter och personal på Skellefteå lasarett en sommardag kring år 1900.

Innehåll

S. 3	Ett alldeles speciellt år!	Rolf Granstrand, Sunnanå
S. 5	FÖRST KOM BARNMORSKAN...	Stig Sandström, Ersmark
S. 9	Sjuksköterskan - ett ungt yrke!	Stig Sandström, Ersmark
S. 10	...SEN APOTEKAREN...	Stig Sandström, Ersmark
S. 12	...OCH TILL SIST LÄKAREN!	Stig Sandström, Ersmark
S. 16	Skellefteå gamla lasarett 1869-1915	Stig Sandström, Ersmark
S. 22	Hälsovård i Skellefteå på 1800-talet	Stig Sandström, Ersmark
S. 25	SJUKDOMSPANORAMA	Stig Sandström, Ersmark
S. 27	Hälso- och sjukvård i Burträsk	Stig Sandström, Ersmark
S. 30	Tandvården i Skellefteå under 1800-talet	Annika Hallinder, Linköping
S. 32	Spanska Sjukan 1918-1920	Stig Sandström, Ersmark

Tidskriften *Skelleftebygden* ges ut av SKEFO, Skelleftebygdens lokalhistoriska förening.
Rolf Granstrand, redaktör och ansvarig utgivare *070-266 87 23, rolf.granstrand46@gmail.com*
Peter Grahn, redigering och grafisk form - Tryckt av Skellefteå Tryckeri AB 2021.
Omslagsfoto: Foton – om ej annat anges – från Skellefteå museums bildarkiv

SKEFO

Föreningens adress:
Skelleftebygdens lokalhistoriska förening, SKEFO
Nordanå, 931 33 Skellefteå
www.skefo.se

Ordförande:
Rolf Granstrand, 070-266 87 23,
e-post: rolf.granstrand46@gmail.com

Sekreterare:
Tomas Marklund, 072-200 28 83
Barbro Viklund

Medlemsavgifter:
Enskild medlem: 200 kr
Familj 2 personer: 220 kr
Ungdom under 20 år: 25 kr
PostGiro: 148688-5

Kallelse till SKEFO:s årsmöte den 1 september 2021 kl.19:00 på IOGT-lokalen, Magasinsgränd.

Mötet genomförs endast om Folkhälsomyndighetens rekommendationer och föreskrifter angående antal deltagare vid allmän sammankomst upphävts senast den 15/8. För mer information och årsmöteshandlingar; se den Lokalhistorisk Portalen längre fram i vår.

Kom ihåg att betala medlemsavgift under åren! Föreningen behöver ditt stöd även i dessa tider.

Styrelsen

Ett alldeles speciellt år!

I mer än ett år har nu pandemin hållit världen i sitt grepp. Det kan vara fråga om mer än hundra miljoner insjuknade och mer än en miljon dödsfall. Sjukvården är fortsatt hårt pressad.

Även ett antal av SKEFO:s medlemmar har gått bort. De kommer att uppmärksammas vid kommande årsmöte. Verksamheten har legat nere sedan den 12 mars 2020. Förhoppningsvis kan den återupptas till hösten. (Se särskild kallelse.)

Unik utgåva av ”Skelleftebygden”!

Dels för att det aldrig tidigare varit tretton månader mellan två nummer, dels för att det denna gång är en enskild medlem som står för hela innehållet, nämligen SKEFO:s styrelseledamot och tillika redaktören för den Lokalhistoriska Portalen, Stig Sandström i Ersmark. Och det material han samlat och sammanställt handlar helt lämpligt om ”sjukvården i Skelleftebygden under äldre tid”. Som framgår av innehållsförteckningen här invid så tecknar de olika artiklarna bilden fram till och med Spanska sjukan 1918-20. Stort tack till Stig för en gedigen insats!

Prosten Högström

Den allra äldsta bevarade kommentaren kring sjukvården i Skelleftebygden gjordes antagligen av prosten Pehr Högström i hans berömda tal vid avgången som preses (ordförande) i Vetenskapsakademin den 1 maj 1765. Förutom att lovorda allmogen i Skellefteå för att ha bekostat en sockenbarnmorskas utbildning i huvudstaden, så säger han följande angående frånvaron av läkare:

> ”Lärda medici have vi saknat i denna landsbygd, ty ehuru i länet är en provinsialdoktor och en landsfältskär antagne, dem allmogen samfällt lönar och av vilka landet vissa tider och vid vissa tillfällen har en märkelig nytta, så har man likväl ej inom socknarna funnit medel till slike högstnyttige inrättningar. **Imedlertid har man ej varit alldeles utan sådana personer av bägge könen, som efter den kunskap de kunnat hämta av läkareböcker och av ålder praktiserade huskurer, i nödfall idkat både läkarekonsten och kirurgien med den framgång, att många människor blivit hulpne och att man ofta blivit övertygad om en stor sanning, det Herren gör stundom ej mindre ting genom små än stora händer.”**
>
> (Citerat efter Skellefte sockens historia, del 1:2, sid. 167.)

Onekligen ett kaxigt uttalande av socknens företrädare vid ett möte med Vetenskapsakademin, som ju vid denna tid bestod av Linné, Celsius, Wargentin, Alströmer m.fl. storfräsare inom forskning och vetenskap!

Men som antytts ovan - först kom barnmorskan!

Trevlig läsning tillönskas.
Rolf Granstrand,
ordf./SKEFO

FÖRST KOM BARNMORSKAN...

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Förr kallades den som bistod vid förlossningar för jordemor eller jordegumma. Ordet kan höra samman med det fornnordiska jod, som betyder barn, avkomma. Det kan även härstamma från sedvänjan att det var hon som lyfte barnet ”från jorden” för att överlämna det till fadern.

Genom bildandet av Collegium Medicum 1663 börjar läkarna utöva ett förmyndarskap över barnmorskorna.

Eftersom det då ännu inte fanns förlossningstänger i Sverige fick man istället använda saxar, knivar, krökta spikar och dylikt. Levande barn kunde dödas av okunniga barnmorskor som ju enkelt hade tillgång till de skarpa verktygen i varje hem.

I Sverige formaliserades barnmorskeutbildningen under 1700-talet. På initiativ av Collegium Medicum 1750 skulle en kvinna från varje stad sändas till Stockholm för att erhålla barnmorskeundervisning.

Följande krav ställdes på de blivande barnmorskorna:

> ”Hon skulle vara gudfruktig, ha ett gott namn och rykte, vara samvetsgrann, ha goda krafter och vara vid lagom ålder, omkring 40 år, ha gott förstånd, så att hon begriper vad hon läres, men också så att hon kan bedöma, vad som bäst skall göras vid svåra fall.
>
> Hon bör vara saktmodig och tålig, ej försagd, men hafva med förstånd frimodighet, ej vara grovlemmad och mycket fet samt som sådan ovig ”att sitta för en hustru”, bör ha små händer, långa fingrar och smala armar.
>
> Det var också önskligt att hon kunde läsa i bok, att sålunda mehr och mehr öfva sig i konsten.
>
> Som alla dessa requisita sällan hos en qvinna efter önskan finnes, så väljas de dertill, som denna fullkomligheten närmast äro.”

I det nya reglementet 1777 förbjöds barnmorskor att använda skarpa järnverktyg. Om barnmorskan behöver använda tång så måste hon tillkalla en läkare som alltid var en man. Kvinnor i Sverige tilläts studera medicin först 1870.

Det vanligaste ”skarpa verktyget” var förlossningstången. Simpsons långa förlossningstång från 1848 blev en av de mest använda i hela världen. Den fanns även i en kort variant. Totalt sett har det funnits ungefär 600 olika typer av förlossningstänger (källa Medicinhistoriska museet i Uppsala)

Reglementet 1819 innebar att jordemorskrået upphörde och kvinnorna ersattes av barnmorskor med en formell utbildning.

Omkring 1820 så födde kvinnorna i Västerbotten 6-8 barn. Var fjortonde kvinna gift kvinna dog i samband med barnafödsel. Många andra fick livslånga handikapp.

Det behövdes också hjälp av grannar för att klara hushållet den tid kvinnan låg till sängs. En del fick aldrig ligga en hel dag. En kvinna som fick femton barn berättade ”fick jag ett barn på morgonen så var jag uppe innan kvällen”. Men det vanligaste var att man låg en veckas tid då att stiga upp tidigare kunde vara farligt och till exempel framkalla livmoderframfall.

År 1829 fick barnmorskor rätt att använda förlossningstång om de avlagt ”instrumentexamen”. I början utbildades bara särskilt duktiga barnmorskor eller de som skulle verka där det var långt till läkarhjälp.

Trots att barnmorskorna ökade sina kunskaper hade de mycket låg social status under 1800-talet. Det berodde delvis på att det fanns ogifta mödrar bland barnmorskorna, men också på att de rekryterades från bonde- och arbetarklassen (till skillnad från de senare sjuksköterskorna).

År 1856 var barnmorskeutbildningen på nio månader samt ytterligare tre månader för att avlägga instrumentexamen.

Provinsialläkarna och barnmorskorna

Vid förlossningar så tillkallades provinsialläkarna bara i nödfall. Oftast handlade det då om att barnet låg fel eller att kvinnans bäcken var för trångt.

Obehandlat ledde detta alltid till att både mor och barn dog. Om barnet redan hunnit dö var beslutet inte svårt, men levde barnet måste läkaren trots det perforera huvudet för att reducera dess omfång. Kejsarsnitt var en ännu farligare operation och övervägdes inte även om barnet levde.

I Europa och Amerika företogs på 1800-talet kraniotomier i snitt en gång på 897 förlossningar med en mödradödlighet på 20 %.

Ett stort antal instrument har konstruerats för ändamålet. Både perforatorer i form av borrar för att tömma barnets huvud på innehåll och extraktorer för att dra ut kroppsdelarna.

I Sverige hade Fredrik August Cederschjöld (1813-1883), professorn i obstetrik vid Karolinska institutet, ett stort inflytande. Hans perforator blev den som användes mest i Sverige.

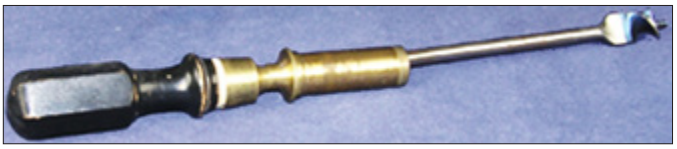

Cederschjölds borr var försedd med en halv tum lång, smal borrspets med dubbla gängor fäst vid själva borren som är två tum lång. Spetsen skyddas från att skada kvinnans underliv genom en hylsa med lock. Tas locket av kan hylsan dras tillbaka ända till handtaget.(källa Medicinhistoriska museet i Uppsala)

Provinsialläkarna hade ett administrativt ansvar för barnmorskorna. De skrev årliga rapporter till Sundhetskollegium som var Medicinalstyrelsens föregångare. I den berättades de om statusen på hälsovården i sitt distrikt. Beträffande barnmorskorna får man veta vilka de var, hur mycket de hade i lön, hur efterfrågade de var, m.m.

De såg också till att barnmorskorna lämnade in rapporter om de instrumentförlossningar de gjort och de förlossningar som slutade illa. De framförde också olika typer av åsikter och önskemål.

1853 förlöstes bonden Mathias Johanssons i Innerviks förstfödande 30-åriga hustru med tång av en barnmorska. Förlossningen tog 12 timmar och moderkakan hade börjat multna. Barnet var friskt och livligt och fördes samma dags afton de 2 milen för att döpas men dog strax därpå. Kvinnan dog några dagar senare av näringsbrist eller uttorkning.

Det fick provinsialläkare Lindström att i sin rapport det året skriva om oseden att så snart barnet var fött så skulle det skjutsas till kyrkan för att döpas. Ofta nattetid, ofta i sträng kyla och ofta en färd på flera mil. Detta hade säkert kostat människoliv. Det var oklart om orsaken var ett andligt missförstånd eller ett bekvämt sätt att kombinera dop och barnmorskans hemtransport. Detta var något som högre auktoriteter borde avstyra!

År 1857 klagade Lindström över barnmorskors och kvacksalvares många åderlåtningar som gjorde stor skada.

Allmogen anlitade sällan de utexaminerade barnmorskorna. Första året som de deltog i fler än 50% av förlossningarna var 1880 då de bistod vid 296 av socknens 497 förlossningar.

Katarina Jonsdotter
Skellefteå 1757−ca 1780

Katarina Jonsdotter (1732-1780) från Innervik 15 var socknens första barnmorska. Hon gifte sig 1753 med Jon Jonsson som då var soldat på Roten 48 Krus.

Kyrkoherde Pehr Högström skickade 1755 mannen, som då kallade sig Jonas Södermark, till Stockholm på utbildning till trädgårdsmästare. Tre veckor senare åkte Katarina för att utbilda sig till barnmorska. De bodde på Kyrkobordet där han var trädgårdsmästare från 1763.

Maria Andersdotter Pamp
Skellefteå ca 1780−

Maria Andersdotter Pamp (1753-98) från soldatroten 53 Pamp i Hökmark, Lövånger gifte sig 1777 Johan Jakobsson Lövmark (1751-1824) från Hökmark i Lövånger. De fick åtta barn.

Hon blev klar med sin barnmorskeexamen 10 dec 1779. De flyttade till Kyrkobordet 1780 där hon började sitt arbete. Provinsialläkaren beskriver henne som mycket beskedlig och snäll.

Britta Læstander
Skellefteå ca 1780−

Britta Læstander (1746-1811) från Arjeplogs socken var dotter till länsmannen Lars Læstander. Hon gifte sig 1776 med Daniel Andersson Hedenström från roten 24 Falk i Hedensbyn. De fick sju barn.

Hon gick inte barnmorskeutbildningen i Stockholm utan utbildades av provinsialläkare i Umeå Johan Grysselius f 1738 i Närke.

M. Svedberg
Skellefteå 184x−ca 1880

När staden blev till 1845 så fanns det två barnmorskor där. Skog var den ena och denne Svedberg förmodligen den andre.

Det är högst oklart vem denne Svedberg var men en stark kandidat är Maria Karolina Svedberg f Nyman (1819-1891) som gifte sig 1840 och blev änka 1864.

År 1851 räknar provinsialläkaren upp vilka barnmorskor som fanns i staden: ”Svedberg som är fallen för starka drycker har 33 R:dr 16 S. banko”. Samma år var Skogs lön 80 R:dr banco.

År 1855 stod det att hon var ”så fallen för dryckenskap, att hon är obrukbar, hvarföre jag sökt få henne afskedad”.

Men hon blev kvar och spritproblemet blev nog mindre. År 1860 hade hon samma 100 Rdr Rmt i lön som Skog hade men hon var den minst anlitade barnmorskan.

1865 hade hon liksom Skog 150 Rdr Rmt vilket var förvånansvärt då Skog nu fått behörighet att begagna instrument. Den behörigheten saknade Svedberg. Hon betecknades då som änka.

Sista gången hon nämns är 1881: ”Inom socknen är äfven bosatt en med 150 Kr. pensionerad barnmorska, M. Svedberg, för ålderdom otjenstbar”.

Anna Margareta Skog
Skellefteå 1844−ca 1877

Anna Margareta Skog f Holmbom (1808-1881) var f i Sjöbotten och d i Prästbordet, Skellefteå.

Hon gifte sig 1832-11-30 med sockenskomakaren Johan Skog (1802-1861) från Mårtensboda, Lövånger som tagit sitt efternamn Skog från byns dialektala namn Skogen.

Vid tiden för bröllopet bodde de i Dalkarlsliden men flyttade sedan till Böle. År 1842 flyttade de till Körran där museet är nu. De fick åren 1834-48 sex barn

Hon visste tidigt att hon ville bli barnmorska och begärde 1836 medel av socknen för att utbilda sig. Men det blev inte någon utbildning den gången.

Hon försökte igen 1840 men sökte inget ekonomiskt understöd från socknen för detta utan begärde bara vitsord om sin lämplighet. Barnmorskan Nordlund hade just avlidit och socknen var beordrad att anskaffa en ny. Intyget om hennes lämplighet och att det rådde brist på barnmorskor gjorde att hon blev antagen till utbildningen i Stockholm.

Den genomgick hon 7 maj till 21 juni 1941 och kunde efter en dryg månads utbildning återvända till Skellefteå med ett barnmorskebrev.

Hon blev erbjuden en årlig lön på 33 Rdr 16 skilling Banco samt ett tillägg för varje förlossning enligt särskild taxa. Men i Piteå var hon erbjuden en årslön på 130 Rdr riksmynt vilket var 2,5 gånger så mycket som i Skellefteå.

Efter förhandlingar så accepterade hon ett erbjudande om en årslön på 50 Rdr banco samt 16 Rdr 33 skilling banco årligen för att biträda vid fattigas förlossning och till det ersättning enligt taxa för övrigas förlossning. Dessutom att hon fick skjutspeng 75 Rdr från Stockholm.

Ca 1870 Anna Margareta Skog

En av de första svåra förlossningarna som Skog assisterade vid skedde 1844. Det var den 41-årig hustru till Johan Person i Fahlmark som värkarbetet hade avstannat på och hon och läkare Lindström tillkallades.

Barnet låg inklämt på tvären med armen utstickande ur slidan. Läkaren kom åt fostrets kropp och borrade med förrlossningsborr upp barnet och drog ut lungor, lever och tarmar. Han knäckte därefter ryggraden och drog ut allt utom huvudet. Därefter användes förlossningsborren för att tömma hjärnan och därmed minska huvudets omfång så att det kunde dras ut. Operationen tog 2-3 timmar. En månad senare hade modern tillfrisknat.

Gustaf Renhorn påstår i sin bokserie ”Gamla stadsbor” att hon var Skellefteås första barnmorska men vid Stadens grundande 1845 hade hon i alla fall formellt två kollegor.

År 1851 hade Skog fått sin lön höjd till 80 Rdr Banco. Skog var utexaminerad för tidigt för att ha behörighet att använda instrument vid förlossning. Det gjorde att hon 1857 bara hade 100 Rdr i årslön gentemot de långt senare anställda som hade 150 Rdr.

År 1859 hade hon skaffat sig behörighet att använda skarpa instrument. Det lönade sig så att 1865 hade hon en årslön av 150 Rdr Rmt.

1863 så kallades hon till Helena Lovisa Åström g Sjöblad f 1833 på Kläppen, Prästbordet. Den ogifta förstföderskan hade fruktansvärda konvulsioner och en modermun som bara öppnat sig 2 fingerspetsar. Bl.a. mjöldryga användes för att få igång värkarbetet.

Efter två timmar hade hon vidgat sig till 4 fingrar men anfallen var nu så svåra att hon ibland var medvetslös. Kloroform användes men utan påverkan på ryckningarna och utan att kunna söva henne.

Då moderns liv var i fara lades hon på en operationsbädd. Fostret styckades och togs ut. Förlossningen tog 2-3 timmar.

Sanslösheten och svagare konvulsioner infann sig emellanåt hela eftermiddagen. Natten var lugn och nästföljande dag fick hon bl.a. morfin tre gånger. Hon tillfrisknade och födde sedan minst 4 barn.

Samma år blev hon också kallad till Skeppare Mikelssons hustru i Kåge. Hon hade länge lidit av små blödningar. Läkaren undersökte henne och fann att det var moderkakan som täckte livmoderhalsmynningen. Skog tillsades att vända barnet och gjorde det. Mor och barn överlevde.

Helena Glas g Fjellström
Ytterstfors Sågverk och Glasbruk 1843−1850

Helena Glas (1821-1889) gifte sig Fjällström 1853. Utexaminerades 1843. Hon slutade när hon flyttade till Umeå stad.

Maria Christina Domej g Hägglund
Ytterstfors Sågverk och Glasbruk 1850−ca 1854
Drängsmark 1857-1862

Maria Christina Domeij (1826-1918) ifrån Arnäs Socken efterträdde Glas i Ytterstfors. Hon fick en lön av 66 Rdr 32 skilling banko förutom husrum och ”wedbrand”.

Hon kom till Ytterstfors på hösten 1850 och flyttade tillbaka till Arnö hösten 1852. Sedan så flyttad hon tillbaka och bosatte sig i Källbomark.

Hon hade kontroverser med provinsialläkare Lindström som 1852 ålägger henne att bara i yttersta nödfall använda skarpa instrument. År 1854 genom-förde hon en förlossning med instrument men rapporten om händelsen var otydlig och allmänt obegriplig. Lindström begärde förklaringar men de kom inte.

Skälet till att det inte kom något svar var att Domeij flyttat hem till Arnäs. Hon gifte sig 1855 med sjömannen Olof Hägglund (1824-1869) från hembyn Arnäs. Var de bosatte sig är oklart då hon var duktig på att undvika kyrkböcker. Men hennes tre barn födda 1856-1860 var skrivna i Västernorrland.

Men 1857 var hon tillbaka. På sockenstämman 1/11 1857 så antogs hon som barnmorska för norra delen av socknen med placering i Drängsmark. År 1860 hade hon där en lön av 150 Rdr vilket gjorde henne till en av de två högst betalda barnmorskorna.

År 1861 fortsatte provinsialläkarens fejd med henne. Hon hade utfört en instrumentalförlossning med dödlig utgång utan att ha lämnat in rapport om detta. Lindström uppmanades att följa Hägglunds arbete och varna henne för att ”ej i oträngdt mål instrumenter använda”. Både läkaren och barnmorskan hade lämnat in rapporter om händelsen till Kungligt Kollegium.

År 1862 gjorde hon fyra instrumentförlossningar. År 1863 sade hon upp sig som barnmorska men bodde kvar i Drängsmark.

Trots att hon slutat så ryckte hon in när Johan Anderssons hustru i Aspliden skulle föda sitt fjärde barn. Två av dem hade Hägglund förlöst med tång då bäckenet var för trångt.

Vattnet hade gått. Kvinnan var redig men fåordig och utan plågor. Man gjorde i ordning en förlossningsbädd vilket inte var lätt att ordna då huset var utfattigt och efter den sista utmätningen fanns inget att tillgå.

Denna gång var det svårt att få grepp med tången och kvinnan blev allt blekare och dog. Barnet hade avlidit men inte för så länge sedan.

Erica Enberg
Kåge 1851, Skellefteå 1852-56

Erica Enberg f Brännström (1817-1856) f i Nysätra och d på Kyrkobordet gifte sig 1840.

Hennes man länsman J. F. Enberg försvann i juni 1848 när Erica var i sjätte månaden. Han påträffades i Piteå men när han skulle gripas hoppade han ned i vattnet och fick fiskas upp. Han måste dock ha försvunnit igen för 1850 annonserade Erica om äktenskapsskillnad.

1853-02-03 var mannens dödsannons införd i Norrlandsposten.

Det var förmodligen mannens försvinnande som fick henne att studera till barnmorska. När hon började i Kåge 1851 hade hon ingen fast lön. År 1852 när hon flyttat till staden så var hon den mest anlitade barnmorskan. Hon arbetade också som vaccinatör och fick postumt medalj för det arbetet.

Sofia Forsman
Skellefteå 1857−ca 1887

Sofia f Furman (1823-1887) var klar med sin utbildning 1857 och hon blev den andra barnmorskan efter Hägglund att ha behörighet att använda skarpa instrument.

I juni 1858 blev det problem med Löfgrens hustru i Bodan. Barnet låg på tvären och läkare Lindström och Forsman misslyckades med att vända det rätt. En styckning fick utföras av fostret inne i livmodern. Modern tillfrisknade snabbt.

År 1859 krävde läkare Lindström en förklaring av Forsman på varför hon gjort tre tångförlossningar utan att rapportera till honom. Hon svarade att under hennes utbildning hade professor Cederschjöld förklarat att det inte behövdes om tången bara använts i nedre bäckenöppningen. Dessutom hade förlossningarna gått bra.

Provinsialläkaren påpekade att det fans inget sådant undantag i reglementet och Forsman lovade att fortsättningsvis lämna rapport.

År 1860 antecknade läkaren att Forsman var den mest anlitade av barnmorskorna. Hon hade då en lön av 150 rdr rmt vilket 1865 höjts till 200 rdr rmt.

Gustava Degerman
Skellefteå 1861−1863

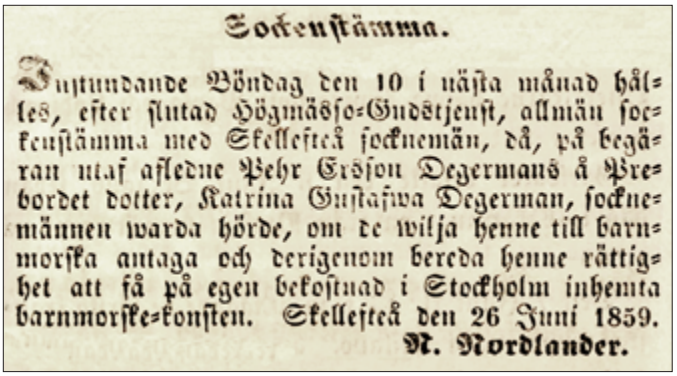

Sockenstämma.

Instundande Söndag den 10 i nästa månad hålles, efter slutad Högmässo-Gudstjenst, allmän sockenstämma med Skellefteå socknemän, då, på begäran utaf afledne Pehr Ersson Degermans å Prebordet dotter, Katrina Gustafwa Degerman, socknemännen warda hörde, om de wilja henne till barnmorska antaga och derigenom bereda henne rättighet att få på egen bekostnad i Stockholm inhemta barnmorske-konsten. Skellefteå den 26 Juni 1859.

N. Nordlander.

1859-06-30 Skellefteå Tidning. Sockenstämman skulle godkänna om Katrina Gustafwa Degerman (1827-1906) skulle antas som barnmorska och på egen bekostnad bekosta en utbildning till barnmorska i Stockholm. Anställningen var alltså klar innan utbildningen.

Katarina Gustava Degerman (1827-1906) var f i Piteå lfs och flyttade dit 1863 där hon arbetade som barnmorska och vaccinatör. Hon gifte sig 1866 med fältmusikant Erik August Baudin (1838-1904) och de fick två barn. Hon dog i Öjebyn.

När hon anställdes 1861 skrev provinsialläkaren ”som under förra året lärt begagna instrumenter och med vackra betyg lemnat Stockholms läroanstalt, har bosatt sig i Skellefteå kyrkostad. Hon är lönlös.”

Gustava hade behörighet att använda skarpa instrument och som barnmorska i Piteå fick hon 1866 en lön av 300 rdr. Dessutom fick hon av bemedlade minst 1 rdr per besök. Löneläget i Piteå var högre än i Skellefteå …

Emma Wikström g Nilsson
Frostkåge 1865−ca 1870

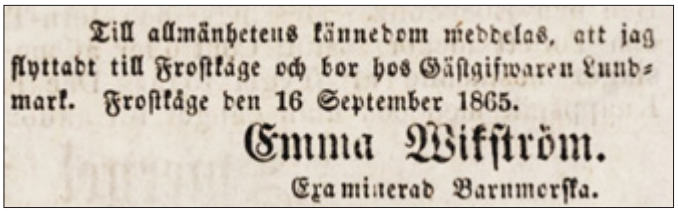

Till allmänheteus kännedom meddelas, att jag flyttadt till Frostkåge och bor hos Gästgifwaren Lundmark. Frostkåge den 16 September 1865.

Emma Wikström.

Examinerad Barnmorska.

1865-09-20 Skellefteå Nya Tidning

Emma Carolina Wikström (1840-1932) var f i Skellefteå lfs och d i Kåge. När hon anställdes 1865 fick hon en lön av 250 Rdr.

Hon gifte sig första gången 1866-01-01 med andre styrman John Ulric Nelson/Nilsson/Brännström (1823-1866) men han dog i kolera efter bara ett halvår. De fick ett barn tillsammans.

Hon gifte om sig 1870 med Johan Olof Nyström (1839-1897) och de fick sex gemensamma barn. Hon slutade kanske då som barnmorska. Hon finns antecknad som sådan 1870 men inte 1880.

Helena Lovisa Åström
Morön 1865−ca 1869

Helena Lovisa Åström (1833-1906) f i Skellefteå och d i Seattle. Hon gifte sig med Anders Magnus Sjöblad (1837-1893) och de fick minst fyra barn.

När hon började som barnmorska 1865 var hon inte antagen och fick ingen fast lön.

Redan 1866 fick hon en svår förlossning. Det var pigan hos bonden Carl Olofsson i Hedensbyn som skulle föda. Barnet låg i högersidig vidöppen kronbjudning och det fanns inget värkarbete och inget fosterljud. Barnet kunde inte vändas så läkare Lindström var tvungen att tillgripa borren och hake för att få ut fostret. Kvinnan tillfrisknade.

Maria Erika Sundling
Byske 1865−

Maria Erika Sundling g Öqvist (1839-1915) f i Degerfors (Vindeln) och d i Ytterstfors, Byske. Hon gifte sig 1864 med Oskar Öqvist (1835-1920) f i Överluleå och d i Ytterstfors. De fick fem barn.

1865 anställdes hon som barnmorska i Byske med en lön av 250 Rdr samt att byn lämnar husrum och ”vedbrand”.

Maria Elisabet Sundberg
Sjöbotten 1865−1870

Maria Elisabet Sundberg (1843-1926) f i Haparanda kbfd och d i Skön, Västernorrland. Hon gifte sig 1869 med Per Otto Pettersson (1847-1909) från Lövånger och de fick 13 barn varv det första 1869.

Maria var liten till växten, liksom alla hennes barn.

När hon anställdes 1865 fick hon en lön av 200 rdr.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Sjuksköterskan - ett ungt yrke!

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Ännu vid 1800-talets mitt fanns på sjukhusen förutom läkarna ingen utbildad sjukvårdspersonal. De s.k. sjukvakterskorna lärde sig en hel del genom det dagliga sjukvårdsarbetet. Men de saknade ofta elementär utbildning och kom från de samhällsgrupper som hade sämst utbildning.

Sjuksköterskorna förekom på 1800-talet bara på lasaretten. När länslasarettet i Umeå 1785 tog emot sina första patienter så var en sjuksköterska en av de fyra anställda. De övriga var en lasarettsläkare, en sjukdräng och en syssloman som skötte det ekonomiska och administrativa arbetet.

I Skellefteå kom genombrottet för sjuksköterskorna när lasarettet byggdes 1869. En av de fyra som först anställdes för att driva lasarettet var en sjuksköterska som fick en lön av 150 Rdr. De övriga tre var en läkare, en vaktmästare (200 Rdr), och en kokerska (100 Rdr).

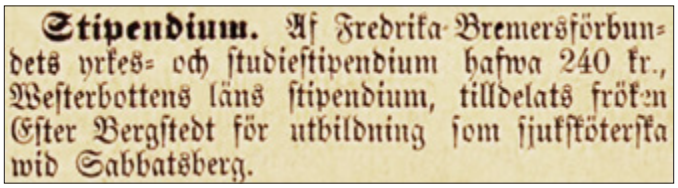
Stipendium. Af Fredrika-Bremersförbundets yrkes- och studiestipendium hafwa 240 kr., Westerbottens läns stipendium, tilldelats fröken Ester Bergstedt för utbildning som sjuksköterska wid Sabbatsberg.

1898-05-05 Skellefteå Nya Tidning. Stipendium till fröken Ester Bergstedt för att genomgå utbildning till sjuksköterska vid Sabbatsberg

Utbildning

Avsikten hos Ersta Diakoni var främst att utbilda ogifta kvinnor, både till diakonissor och till sjuksköterskor. När diakonissanstalten öppnade i Stockholm 1851 öppnade man samtidigt ett sjukhus och tog emot de första diakonissaspiranterna.

I och med detta startade alltså landets första sjuksköterskeskola. Under de första åren var utbildningen ettårig för att sedan bli tvåårig och därefter treårig.

Den första regelrätta sjuksköterskeutbildningen startade 1884 på Sophiahemmet i Stockholm. Byggnationen av sjukhuset blev möjligt efter en donation av kung Oscar II och drottning Sophia och sjukhuset uppkallades efter henne.

Sophiahemmet blev då Sveriges första privata sjukhus med totalt 60–70 sängplatser och rum för 40–50 sköterskor.

Plats

som **biträdande** sköterska vid Lasarettet i Skellefteå blir ledig att tillträda d. 24 Oktober i år. **Vilkor** äro: 125 kr. årlig lön, eget rum och allt fritt; **Fordringar**: att sökanden är 25 à 30 år, har ett godt och vänligt lynne, sinne för ordning och renlighet, samt möjligen någon lust och fallenhet för sjukvård.

Personlig anmälan göres hos Lasarettsläkaren under tiden till 1 Sept.

Aug. Wennerström,
Lasarettsläkare.

1902-07-04 Skellefteå Nya Tidning. Inga formella krav ställs. Men de ska vara unga, glada, renliga och ordningssamma

Även de enskilda lasaretten tog under slutet av 1800-talet initiativ till utbildning av sjukvårdspersonal. Så småningom formaliserades utbildningen. Umeå lasarett fick sin sjuksköterskeutbildning 1907.

Distriktssköterskor

Men det fanns sjukvård utanför lasaretten. Distriktssköterskor började anställas i början av sekelskiftet 1900 för att sköta epidemivården. De som skötte de TBC-sjuka kallades specifikt för dispensärsköterskor.

Från och med 1920 in rättades ett särskilt statligt bidrag till landstingen för anställning av distriktssköterskor. Bidraget gick bara till de som genomgått en av staten godkänd tvåårig utbildning.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

...SEN APOTEKAREN...

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

På 1400-talet etablerade sig apotekare av förmodligen tyskt eller holländskt ursprung i Stockholm. Det första offentliga apoteket i Sverige innehades av holländaren Anthonius Busenius, som var hovapotekare hos Johan III. Han fick 1575 tillåtelse att öppna apotek i Stockholm.

Läkemedlen bestod från 1500-talet huvudsakligen av elixir där man löst verksamma ämnen ur läkeväxter i vinsprit. Dessutom kunde det förekomma mer tveksamma ämnen som mumiepulver, enhörningshorn eller morgondagg inhämtat på S:t Hans dag.

Den förste svenskfödde apotekaren i Stockholm hette Anders Månsson Biewer, som 1647 fick tillstånd av drottning Kristina att inrätta apoteket Engelen. Det apoteket fanns kvar i Gamla Stan ända fram till 1969.

Ett annat 1600-talsapotek var Morianen. Det fick stor uppmärksamhet när resterna av det hittades vid utgrävningar på Helgeandsholmen 1978.

På 1600-talet fick apotekarna monopol för handel med läkemedel och gifter. Apotekarens tillstånd betraktades som en personlig gåva som kunde ärvas, eller säljas till den som bjöd högst. Det enda alternativet för den farmaceut som inte hade råd att köpa ett privilegium, var att gifta sig med en apotekaränka.

Naturlig nog var alla inte nöjda med det här systemet. År 1869 tog regeringen tag i frågan och fem år senare avskaffades möjligheten att sälja privilegierna. I stället var det antalet tjänsteår som avgjorde om en apotekare kunde få ta över ett apotek. Men det kunde ta lång tid, och många apotekare hade kommit upp i 50-årsåldern innan de fick driva apotek.

Jacob Bergstedt

Apotekare Jacob Bergstedt kom 1822 till Skellefteå, där han fått tillstånd att anlägga ett medikamentsförråd på Brännan.

G. F. Westring

År 1823 såldes apoteket till G. F. Westring, som innehade det till år 1833.

Mattias Dyhr

År 1824 köptes apoteket av Bergstedts styvbror Mattias Dyhr.

År 1847 erhöll Dyhr privilegium på apoteket å Brännan med villkor att före 1849 års ingång flytta apoteket till staden. Flyttningen förhalades till 1852, då ett provisoriskt apotek inrättades i staden, medan det gamla apoteket fortfarande bibehölls i hans gård Dyhringe på Brännan.

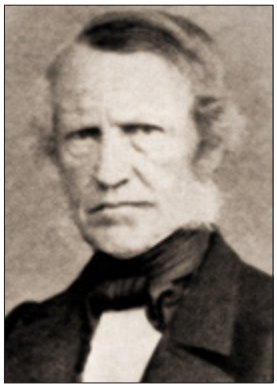

Apotekare Mathias Dyhr (1803-1867) f i Nedertorneå och d i Skellefteå.
Dyhr var elev på apoteket Nordstjärnan i Stockholm och avlade 1832 apotekarexamen med utmärkta vitsord.
Mycket intresserad av botanik var han en av dem som låg bakom nuvarande stadsparken.

År 1859 hade apoteket expanderat så att utöver Dyhr så fanns där också C. O. Strömholm och en lärling G. W. Öhman (blev sedan lanthandlare i Norsjö). På apotekare Dyhrs tomt på Brännan hade det 1863 serverats kalla artificiella mineralvatten till ungefär 30 personer.

År 1861 flyttades apoteket definitivt till staden, då Dyhr uppförde en nybyggnad på tomt som sedan blev Storgatan 44.

Storgatan österut fotograferad från gamla stadshuset. Till höger apoteket på den plats där Brinken nu ligger. Till vänster Carl Fredrik Carlbergs bokhandel som öppnade 1854. Den blev senare Lagergrens bokhandel. Där bakom lantmätare Zeträus nyuppförda hus som byggdes 1870 vilket ungefär daterar fotot (källa Skellefteå museum)

Oskar Bergström

Efter Dyhr kom förmodligen i kompanjonskap Carl Herman Wahlin (1837-) och Oskar Bergström (1845-1892) som var f i Eksjö, Jönköpings län och dog i Skellefteå.

Å Skellefteå Apotek, hvilket undertecknad nu ensam innehar, säljes naturligt Carlsbadervatten till 1,10 per helkrus, Körsbärsvin och Rödt vin a 60 öre pr helbutelj, Sockerdricka och färgstofter till billiga priser. Skellefteå den 10 November 1874.
Oscar Bergström.
Apotekare

1874-11-18 Bergström annonserar att han nu ensam driver Skellefteå Apotek

Apotekets storsäljare på den tiden var universalmedicinen Hoffmans Droppar. Orsaken var till stor del att den till 75 % bestod av koncentrerad sprit. Resten var eter.

Dropparna fick inte säljas då krogar och utskänkningsställen var stängda. Bergström stod 1885 åtalad för att ha sålt Hoffmans droppar på olaga tider. Han frikändes.

Oscar Teodor Glas

Oskar (1860-1897) var f i Umeå och dog i Ramshyttan, Örebro län. Med början 1885 började han då och då vikariera för Bergström.

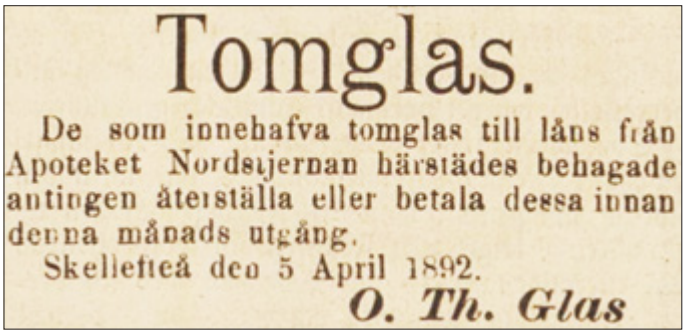
Tomglas.
De som innehafva tomglas till låns från Apoteket Nordstjernan härstädes behagade antingen återställa eller betala dessa innan denna månads utgång.
Skellefteå den 5 April 1892.
O. Th. Glas

1892-04-21 Glas har tagit över apoteket och annonserar i Skellefteå Nya Tidning

Efter Glas kom bl.a. Albert Mårten Holmstrand (1840-1906) f i Österlövsta och d i Skellefteå.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Apoteket på Storgatan byggdes delvis om någon gång i slutet på 1800-talet. Namnet Nordstjärnan började användas omkring 1873 omväxlande med att det fortfarande kallades för Skellefteå Apotek. Fotot är taget i början av 1900-talet (källa Skellefteå museum)

...OCH TILL SIST LÄKAREN!

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

De första svenska läkarna utbildades vid universiteten kring Medelhavet från 1200-talet och framåt. Man gjorde då strikt åtskillnad mellan kirurger och invärtesläkare. De var ständigt oense, och samarbetade enbart av yttersta nödtvång.

Många av kirurgerna arbetade även som barberare, och dessa två yrkesgrupper bildade ett gemensamt skrå i Frankrike vid 1300-talets början. Kirurgi betraktades som ett hantverk jämförbart med barberarens, och man talade om barberar-kirurger och barberar-frisörer.

På 1600-talet upphörde det gemensamma skrået, och kirurgerna började allt mer närma sig invärtesläkarna.

I Sverige ombildades Barberarämbetet år 1685 till Societas Chirurgica. Ända in på 1700-talet var det dock kirurgerna som rakade officerarna under fältslag.

År 1797 blev kirurgerna medlemmar i Collegium Medicum, läkarkollegiet. Därmed hade kirurger och läkare likvärdig status och för båda yrkena krävdes medicinsk utbildning.

Märkesår

Tekniska genombrott

1714 Kvicksilvertermometern uppfinns
1815 Stetoskopet uppfinns
1851 Oftalmoskopet (optiskt instrument för att undersöka blodkärlen i ögonbotten) uppfinns
1865 Sterilisering av kirurgiska instrument och rengöring av sår genom baddning med karbolsyra (fenol)
1896 Blodtrycksmanschetten uppfinns

Upptäckter

1831 Kloroform upptäcks
1847 Smitta kunde förhindras vid ex barnsängsfeber om händerna tvättades
1854 Man kommer på hur kolera sprids
1865 Karbolsyra (fenol) förhindrade infektioner
1869 DNA upptäcks
1873 Leprabakterien (spetälska) upptäcks
1882 Bakterien som orsakar TBC isoleras
1883 Kolerabakterien upptäcks
1884 Bakterien Yersinia pestis som orsakar pest upptäcks
1895 Röntgenstrålningen upptäcks
1897 Acetylsalicylsyra upptäcks
1897 Man upptäcker hur malaria sprids
1897 Organismen som orsakar dysenteri (rödsot) upptäcks

Behandlingar

1796 1:a vaccinationen mot smittkoppor utförs i England
1801 Första smittkoppsvaccinationen i Sverige
1816 Smittkoppsvaccination på barn blir obligatoriskt i Sverige
1844 Lustgas används för att söva patienter
1846 Eter används för att söva patienter
1884 Kokain används som lokalt bedövningsmedel
1885 Första rabiesvaccinet prövas

Viktiga steg

1750 En kvinna från varje stad ska sändas till Stockholm för att erhålla barnmorskeundervisning
1752 Sveriges första sjukhus öppnas i Stockholm. Serafimerlasarettet hade en särskild förlossningsavdelning där utbildning bedrevs.
1774 Landets första BB, Barnbördshuset Pro Patria, för borgerskapets kvinnor öppnades
1829 Barnmorskor tilläts använda förlossningsinstrument om de skaffat legitimation för detta
1870 Kvinnor tilläts studera medicin och bli läkare
1884 Den första regelrätta sjuksköterskeutbildningen startar på Sophiahemmet

Provinsialläkarna

Provinsialläkarna var statligt avlönade. År 1823 gavs tillstånd till flera nya provinsialläkardistrikt. Västerbotten delades upp i ett Skellefteå och ett Umeå-distrikt.

Skellefteå-distriktet var gigantiskt och bestod av socknarna Skellefteå, Lövånger och Burträsk samt för lappmarksförsamlingarna i Arvidsjaur och Arjeplog.

Provinsialläkarna fungerade som förmyndare för alla annan hälso och sjukvård. De skrev olika typer av rapporter till Sundhetskollegium som var en föregångare till Medicinalstyrelsen. Speciellt ska nämnas årsberättelserna som finns i Medicinhistoriska databasen på https://ep.liu.se/databases/medhist/.

Årsberättelserna är guldgruvor till kunskap om ortens 1800-tals historia. Där skrev man inte bara om hälsotillståndet utan även om ex. om folkkynnet och om industri, jordbruk och skogsskötsel.

Daniel Ulrik Moberger
År 1824 utsågs Daniel Ulrik Moberger till den första provinsialläkaren.

Carl Jonas Genberg
En månad senare ersattes han av Carl Jonas Genberg (1795-1849) f i Arnäs, Västernorrland och d i tyfus i Umeå.

Genberg bodde först på Kyrkobordet men flyttade vid giftermålet 1827 till Stämningsgården. År 1832 flyttade han till Umeå.

Genberg var den som 1830 utförde obduktionen på Sara Greta Persdotters svavelsyreförgiftade halvårsgamla son. Hon halshöggs det året för brottet.

Jöns Ekenstedt

Lantläkaren och sedermera provinsialläkaren Jöns Ekenstedt (1789-1875) d i Degerbyn (källa Skellefteå museum)

Redan 1821 hade Skellefteå församling utsett Jöns Ekenstedt (1789-1875) som ”lantläkare” parallellt med att det fanns en provinsialläkare (statligt avlönad). Han slutade 1830 som lantläkare men när Genberg flyttade så blev han 1833 efterträdare.

Jöns var inte populär. Han ansågs som hård, otillgänglig, oskicklig och titelsjuk. Utifrån de synnerligen kortfattade årsberättelser han lämnade till Sundhetskollegium så var han också ganska lat.

Droppen var när han vägrade undsätta kyrkoherde Nils Nordlanders fru vid en förlossning. Då dök kyrkoherden upp i Degerbyn och tvingade med en laddad revolver Ekenstedt att följa med.

Johan Daniel Lindström
Johan Daniel Lindström hade redan 1842 blivit ”socken läkare” p.g.a. missnöjet med Ekenstedt. Provinsialläkaren fattade då agg till Lindström och använde ofta sin korta årsberättelser för illasinnat förtal om konkurrenten och grannen. Han preciserade aldrig vilka patienter som Lindström skulle ha felbehandlat så det troliga är att påståendena saknade grund. Ekenstedt gjorde också ett misslyckats försök att få sockenstämman att avsätta Lindström.

Lindström kunde ibland också indirekt kritisera

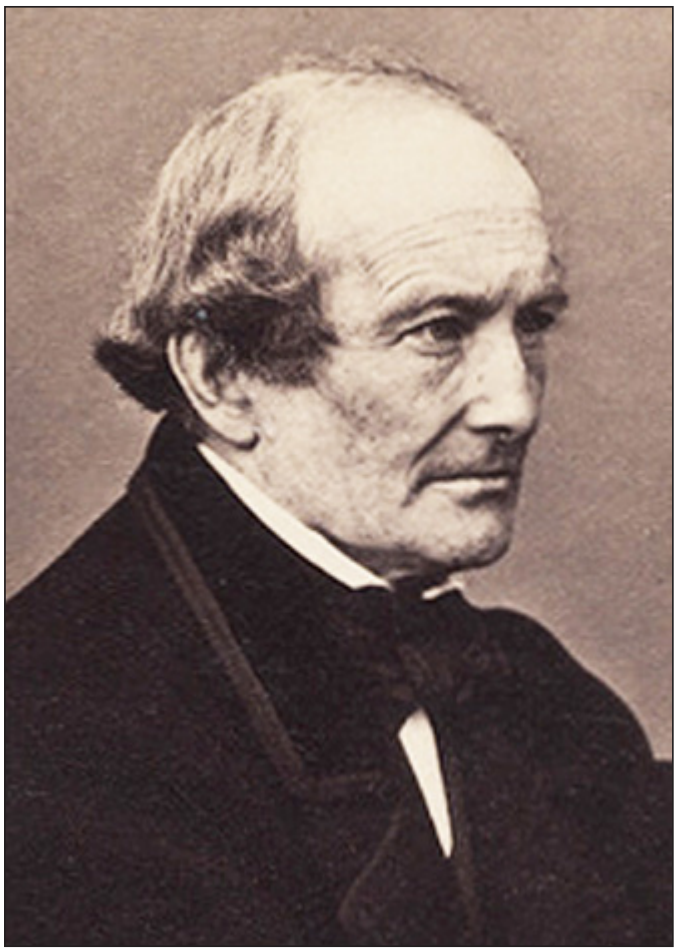

Provinsialläkaren Johan Daniel Lindström (1812-1869) f i Vadstena och d av tyfoidfeber i Degerbyn. Fotot förmodligen taget 1864 (foto Carl Peter Mazer, källa Skellefteå museum)

Ekenstedt i sina rapporter. Bl.a. om en piga med syfilis som Ekenstedt hävdade led av hemorrojder. Dessutom tillbakavisade han Ekenstedts påstående om att han i komplott med apotekare Dyhr skrivit ut stora kvantiteter av gamla och förlegade medikamenter.

Lindström förefaller ha varit en mycket skicklig läkare. Han tog successivt över mer och mer av Ekenstedts åtaganden och skrev parallella provinsialläkarrapporter. År 1850 avlöste han formellt Ekenstedt som läkare för distriktet som 1853 hade en befolkning av i Skellefteå 14 378, i Norsjö 1 820 och i Jörn 1 280 personer.

Provinsialläkarna efter Lindström
Lindström efterträddes 1869-1871 av Johan Edvard Bergvall. Därefter Axel Ihrfors 1872-1879, Gustaf Geete 1879-1889, Johan Olof Sörlander 1889-1896 och August Bergengren 1896-1904.

— Chloroform anwändt i Sverige. Helt nyligen har denna döfwande kropp blifwit begagnad åt wår store landsman, Friherre Berzelius, wid applicerandet af mora å hans ben. Som denna operation är mycket smärksam, beslöt hans läkare, Lifmedikus Retzius, att låta patienten inandas detta ämne. Werkan häraf war så stor, att Friherrn efter operationen icke wißte annat, än att den ännu war ogjord.

1848-01-02 Västerviks Veckoblad skriver om en operation där patienten sövts med kloroform

Kirurgi

De första kirurgiska ingreppen gjordes med sprit som bedövningsmedel. Det gällde för läkaren att vara snabb!

Men på 1840-talet upptäcktes eter, kloroform och lustgas som bedövningsmedel. Så småningom blev eter det som användes men till en början var det kloroform som gällde.

Doktor Lindström tog hela tiden till sig de senaste medicinska landvinningarna. Som en av de första i Sverige sövde han redan 1850 två patienter. På den ena amputerades lårbenet och på den andra underarmen. Det fungerade utmärkt efter det att 2 till 3 gånger den föreskrivna dosen droppats över ansiktet. När Louis Pasteur i slutet av 1800-talet lyckades påvisa att mikroorganismer spred sjukdomar kunde dödstalen vid operationer minskas till en bråkdel.

Men läkarna på 1800-talet hade insikt i hygienens betydelse. Förvånansvärt många operationer lyckades och inga komplikationer tillstötte. Man dränkte ofta in förband med brännvin för att desinficera.

Det skedde mängder av ortopediska ingrepp där man tog bort armar, ben, fingrar, etc. I de flesta fall blev patienten återställd.

Cancertumörer skars bort. Genberg nämner redan 1828 att några tumörer togs bort och att en same opererades för cancer i överläppen.

Första omnämnandet av bröstcancer i Skellefteå var 1844. Ena bröstet togs bort och kvinnan kunde resa hem efter två månader.

Operationerna gick vanligtvis bra med bara enstaka fall av inflammationer. Men ibland hade cancern spridit sig …

Även plastikkirurgi med positiva resultat förekom vid brännskador och gomspalt.

Grå starr gav blindhet. Redan de gamla grekerna opererade detta. Man visste tidigt att om den grumlade ögonlinsen togs bort så återfick man synen men ögonen kunde då inte ställa om sig mellan seende på nära och långt håll.

Olika metoder användes för att avlägsna linsen. I mitten av 1700-talet började man ta bort den genom ett snitt vid hornhinneranden. Starroperationer utfördes varje år. År 1830 rapporterade exempelvis läkare Genberg om två lyckade sådana.

När förlossningar blev svåra kallades läkare in även om barnmorskorna oftast kunde utföra tångförlossning. Men varje år råkade man ut för att barnet låg på tvären eller av annat skäl inte kom ut. Fostret var vanligtvis avlidet men det förekom att de levde. En speciell borr användes då för att tömma barnet och efter att ha knäckt ryggraden kunde man få ut fostret i delar. Modern brukade oftast inte få några men.

En del kvinnor hade för trångt bäcken och fick genomlida detta flera gånger. Det första kejsarsnittet i Sverige där både mor och barn överlevde gjordes 1885.

Bråck var vanliga och ledde ibland till buköppning. I rapporten 1861 berättade Lindström att han blivit kallad till en man som fått en tarmmassa motsvarande ett fyraårigt barns huvud att falla ut på vänster sida. Tidigare hade mannen alltid själv lyckats trycka tillbaka tarmarna. Lindström gjorde ett snitt på 3 till 4 tum i buken och tryckte tarmen på plats men den föll åter ut. Morfinpulver beställdes från apoteket för att lindra de ohyggliga smärtorna. Men medicinen kom fram först dagen därpå och då hade mannen avlidit.

Medicinering

Några fall av gastrisk feber (infektion i magsäcken) försökte Genberg bota med laxering och några droppar opium.

Efterträdaren Ekenstedt fann att en blandning av muskot och oljesocker med kanel var ett bra förebyggande medel mot kikhosta. Medlet skulle ”i en påse af taft” bäras omkring halsen ”så länge kikhostan är gängse”.

Difteri behandlades genom att man penslade det angripna svalget med stark lapislösning. Dessutom brändes den angripnes kläder.

År 1844 gick apotekare Dyhr och läkare Lindström samman och fick ut en begäran från predikstolen om att sockenmännen skulle insamla blodiglar. Blodiglarna beskrevs och insamling skedde.

Kräkmedel och laxermedel användes ofta. Smärtstillande och lugnande opium användes redan på 1820-talet och förmodligen ännu tidigare. Morfin nämns för smärtstillning och för att vara sömngi-

Mot kolera fanns det en del allmänna rekommendationer men även ”koleradroppar”, Thielemans tinktur som skulle intas med konjak eller brännvin.
De kallades även diarrédroppar då de förhindrade diarré. Tinkturen bestod bl.a. av 25 delar kräkrotdroppar (!! ger kräkningar) och 10 delar opium med saffran.
Dropparna kunde 1853 utlämnas receptfritt från apotek. År 1870 krävdes det dock recept.
Det fanns de som avstod de beska dropparna och satsade på brännvinet ...

vande. För utvärtes bruk hade man en stark tro till kvicksilver.

Schreiberska brännvinskuren

En av de mer udda medicineringarna skedde då man försökte bota alkoholism med den Schreiberska brännvinskuren.

Tanken bakom den var att avskräcka från alkoholförtäring genom överintag. All vätska som intogs under en till två veckor, såväl som dryck och vid beredning av mat, bestod av 2 delar vatten och 1 del brännvin.

Kuren var på modet 1846 och doktor Lindström gjorde försök med den. Resultatet var året efter att av 27 vårdade så var 10 året helt nyktra, 15 har återfallit och två har avlidit varav den ena av lunginflammation under kuren. Året efter tvingades Lindström rapportera att en av de nyktra återfallit.

Flertalet i försöksgruppen fick f.ö. lunginflammation! Delirium var också vanlig och flera behandlingar fick avbrytas.

Doktor Lindström kunde inte nog prisa det av professor Huss framställda bruket av Opium och Kräksalt som gjort stor nytta vid behandlingen..

Lindström använde förmodligen Brunnsgården för kuren. Den hade 1847 hela 120 gäster vilket var mer än vanligt. Utifrån de många fallen av lunginflammation så pågick studien troligtvis vintern 1846-47.

År 1849 meddelade Lindström att han inte skulle göra något mer försök med detta.

Rättsmedicinska undersökningar

Varje år utförde läkarna vanligtvis 2-4 obduktioner. År 1844 konstaterades en ha dött av att kroppen kollapsade p.g.a. alkoholförtäring, två av syrebrist och en ha drunknat vid ett slaganfall.

År 1825 hade doktor Genberg en där patienten hade dött av naturliga orsaker och en där ett barn dött ”genom bristande tillsyn under förlossningen”. Men det mest kända det året var mordet i Glommersträsk som förmodligen inte var ett mord:

Nygifte Petrus Larsson hittades på morgonen den 16 november 1824 död i sin säng efter bara några dagars häftig magsjukdom. Beskyllda för ”mordet” och i förväg dömda av skvallret blev Petrus svägerska Anna Stina Olofsdotter och hennes mor Martha Larsdotter.

Den 20 juni 1825, ungefär ett halvt år efter mordet, förrättade doktor Genberg den medico-legala (rättsmedicinska) undersökningen. Han följde då stadgan för ”undersökning av förgiftningar”.

Efter obduktionen lades magens och tarmkanalens innehåll i en glaserad stenburk, vilken tillslöts med omslag och överbundna tjäderblåsor. Innehållet skulle undersökas kemiskt vid återkomsten till Skellefteå.

Först i juli och augusti, vid sammanlagt fyra tillfällen, utfördes den kemiska undersökningen. Dröjsmålet berodde på ”täta sjukbesök” och brist på ”reagentia”. Apotekaren i Skellefteå, Gustaf Fredrik Westring, fick betalt för använda kemikalier och för utfört arbete.

Den 20 aug 1825 satte Genberg sitt sigill under obduktionsprotokollet. Slutsatsen blev, att Petrus Larsson hade dött av giftiga medel. Man hade nämligen funnit arsenik och svavelsyra i den dödes innanmäte.

Båda kvinnorna dömdes mot sitt nekande till ”Arbets- och Correktionsinrättningen för kvinnor” i Stockholm. Svägerskan dog av skörbjugg i fängelset efter 5 månader. Modern fick sin dödsdom ändrad till livstids fängelser då det inte fanns några bevis för att arsenik använts!

Var det skvallret som dömde kvinnorna? Kläppteatern i Glommersträsk visade 1978 ”Redan till hälften dömda”.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Skellefteå gamla lasarett 1869-1915

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Långt innan det fanns lasarett så hade läkarna någon form av vårdplatser i anslutning till sin praktik, Man skriver om hur patienter kunde sändas hem efter några dagar men tyvärr inte hur vården organiserats.

Efter påtryckning från provinsialläkare Lindström gav stadsstyrelsen vid ett sammanträde 1863 i uppdrag åt landstingsmannen Abraham Ruth att i landstinget framhålla behovet av ett lasarett i Skellefteå samt en veterinärläkare.

Handlanden, konsuln, bankdirektören och landstingsmannen Abraham Ruth (1827-1888) f i Luleå och d i Skellefteå

Han var lyckligt gift med sin kusin Elisabeth Margareta Ruth (1814-1884). De lämnade efter sig en fosterdotter och minnet av två godhjärtade personer (källa Skellefteå museum)

Beslutet om byggandet av ett lasarett och kurhus togs 1865. En lasarettsdirektion tillsattes med apotekare Dyhr, kontraktsprosten Nils Nordlander, m.fl. Provinsialläkare Johan Daniel Lindström var självklar ledamot.

Skellefteå stad hade erbjudit tomterna 21 och 24 vid Skeppargatan norr om Nygatan men där saknades friskt vatten. Därför byttes det till tomterna 83 och 86, nuvarande Hörnellgatan 2-6 med gaveln mot Strandgatan

1869-01-06 var lasarettet klart

Västerbottens Norra Läns Lasarett och Kurhus invigdes 1/6 1869. På den tiden skiljde man på den vanliga vården och den för könssjukdomar, kurhuset. Först 1901 försvann begreppet och behandling av veneriska sjukdomar ingick i den ordinarie vården.

Byggkostnaden understeg 20,000 rdr rmt. Lasarettet skulle beräknas för 24 patienter och byggas i två våningar. Dessutom skulle det finnas två flygelbyggnader.

Huvudbyggnaden hade på nedre våningen en bostad för läkaren, lasarettets kök, badrum m.m.

På övre våningen fanns det 7 sjukrum med tillsammans 32 sängplatser, 1 sköterskerum med tekök och en operationssal som också var expeditionsrum (!).

Flygelbyggnaden i väster hade 2 celler för sinnessjuka, 2 andra rum (främst för de med könssjukdomar), badrum, bostad för vaktmästaren samt tvättstuga.

I den östra flygelbyggnaden fanns bl.a. torrklosett. Dit ut bar också vaktmästaren de döda före svepning och bortforsling.

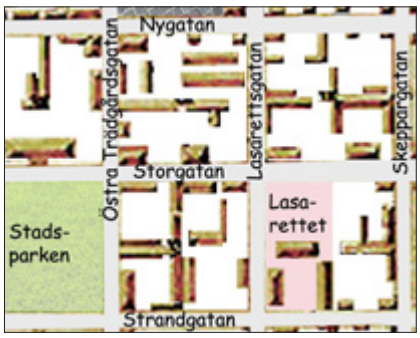

Lasarettets placering på en karta från 1906. Lasarettsgatan döptes sedan om till Hörnellgatan.

Huvudbyggnadens norra sida samt västra flygelbyggnaden mot Hörnellgatan med plats för sinnessjuka fotograferat ca 1900 (källa Skellefteå Museum)

Övre korridoren värmdes upp av en Gurney´s ugn och kunde därför även vintertid användas som dagrum. Sjukrummen värmdes genom ventilationskakelugnar.

Vattenförsörjningen hade man tänkt lösa med en grävd brunn men den räckte inte till. Då bestämde man sig för en tillfällig lösning där vatten kördes upp i tunnor från älven. Tanken var att transporterna skulle ersättas av en pumpanläggning vid älven men det tog flera år att ordna en sådan.

Personalen

Tillförordnade provinsialläkaren M Landgren förordnades som tillfällig lasarettsläkare. Men han bodde några kilometer utanför staden och besökte lasarettet bara två gånger dagligen.

Så från 10 juli så avlöstes han av provinsialläkare

Johan Edward Bergwall. Men dubbelarbetet tärde på honom så han ansökte i november om entledigande från tjänsten som lasarettsläkare.

Bergwall efterträddes 1870-03-30 av Axel Wilhelm Wideberg (1836-1879) f i Mariestad och d i Tingsås.

Nästa läkare blev August Wennerström (1834-1915) som arbetade där 1873-1904.

Därefter kom William Forsell (1867-1933) som arbetade där 1905-1906 innan han flyttade till Hudiksvalls lasarett.

Den siste läkaren vid det gamla lasarettet var Knut Dillberg (1863-1949) f i Halmstad och d i Trollhättan som tog över 1906-1925.

Dillberg skar sig vid en obduktion någon gång omkring 1825 och fick sin ena arm obrukbar. När han inte längre kunde operera så fick han sluta.

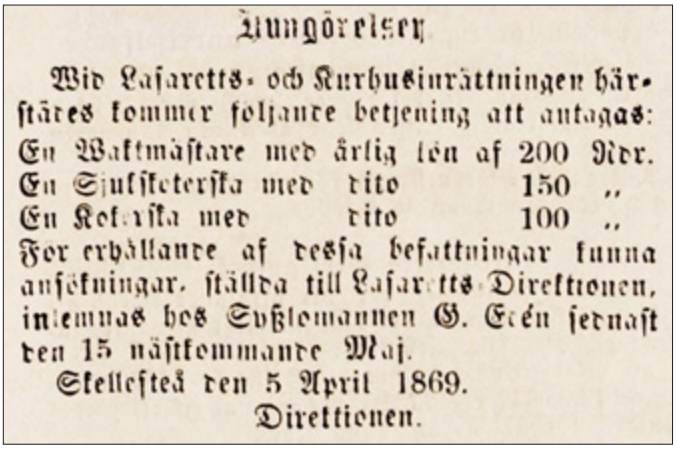
Kungörelser

Wid Lasaretts- och Kurhusinrättningen härstädes kommer följande betjening att antagas:
En Waktmästare med årlig lön af 200 Rdr.
En Sjuksköterska med dito 150 „
En Kokerska med dito 100 „
For erhållande af dessa befattningar kunna ansökningar, ställda till Lasarettsdirektionen, inlemnas hos Syssloman G. Ecén senast den 15 nästkommande Maj.
Skellefteå den 5 April 1869.
Direktionen.

1869-04-07 Skellefteå Lasarett annonserar efter personal (källa Skellefteå Nya Tidning)

Olof Grenholm (1810-1880) från Nysätra fs fick arbetet som vaktmästare. Demoiselle Susanna Albertina Lindgren g Marklund (1840-1905) f i Skellefteå anställdes som sjuksköterska. Kokerska blev jungfru Sofie Lidman (1825-1911) från Skellefteå.

År 1873 hade det tillkommit en syssloman (ekonomiskt ansvarig), en präst, en vaktdräng och en piga.

År 1895 hade ytterligare två pigor anställts och dessutom en undersköterska.

Men befolkningen växte. År 1907 hade det anställts ytterligare två biträdande sköterskor. En husmor, en operationssköterska, en uppasserska och två tvätterskor.

Det var farligt att vårda patienterna. En av de som dog ung var sjuksköterskan Christina Wahlberg (1848-1881). När hon 1877 blev sjuk så bestämde man att personalen skulle få tillgång till fria mediciner. Hon behövde inte heller betala för de 25 dagar som hon låg inlagd.

Sköterskan å Skellefteå Lasarett,
Jungfru **Mathilda Bergmark**,
afled derstädes, till följd af lunginflammation, Söndagen den 19 Aug. kl. 1/2 10 f. m. i en ålder af 31 år 3 m. 15 dagar, sörjd och saknad af slägtingar och vänner.
Sv. Psb. N:o 452.

1877-08-22 Skellefteå Nya Tidning. Det var säkert farligt att sköta sjuka.

Patienterna

Den 13e juni skrev den första patienten in. Det var torparen Jonas Magnusson (1800-1869) från Kusmark. Han avled 21 juni i prostatacancer.

Patienternas utrustning 1870 var madrass, filt, kudde, örngott, lakan och en dricksmugg av porslin. Dessutom kläder avsedda för inomhusbruk.

Det ingick måltiderna frukost (oskummad mjölk, mjukkaka och smör), middag (risgrynsvälling, köttsoppa, köttpudding, kött eller fisk) och kvällsmat (rågmjöls eller kornmjölsgröt med mjölk).

År 1869 vårdades 40 patienter på lasarettet. Nio av dem hade råkat ut för olyckor medan de övriga hade sjukdomar som tyfus, reumatism, bensår och bleksot.

De sinnessjuka vårdades i flygelbyggnaden. Man tog bara emot patienter som hade möjlighet att tillfriskna. De obotliga skickades de vidare till speciella sjukhus, hospital. Fram till 1893 så gällde hospitalet i Härnösand men då vann Piteå dragkampen med Skellefteå om ett nytt hospital och Furunäsets hospital byggdes med plats för 290 patienter. Umedalens sjukhus tillkom 1934.

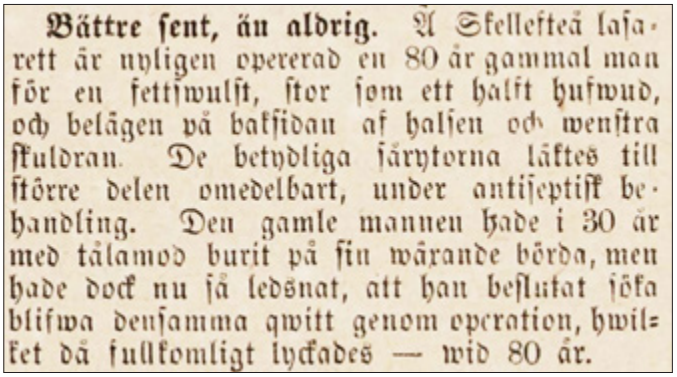
Bättre sent, än aldrig. Å Skellefteå lasarett är nyligen opererad en 80 år gammal man för en fettswulst, stor som ett halft hufwud, och belägen på baksidan af halsen och wenstra skuldran. De betydliga sårytorna läktes till större delen omedelbart, under antiseptisk behandling. Den gamle mannen hade i 30 år med tålamod burit på sin wärande börda, men hade dock nu så ledsnat, att han beslutat söka blifwa densamma qwitt genom operation, hwilket då fullkomligt lyckades — wid 80 år.

1883-05-02 På lasarettet utfördes nya typer av operationer (källa Skellefteå Nya Tidning)

forts. sid 20

Skellefteå Lasaretts södra sida strax efter 1901 då plåttaket lades. Högst upp till vänster syns operationssalens fönster (källa Skellefteå Museum)

Kurhuset

Kurhuset var inrymt i en flygelbyggnad närmre älven. Där vårdades patienter med framför allt syfilis. Behandlingen de fick var vanligtvis kvicksilverpreparat.

År 1869 vårdades femton patienter där och därefter ungefär 20 per år. Antalet vårdplatser utökades från åtta till tio. Efter ytterligare ett par år så flyttade kurhuset in i lasarettsbyggnaden.

De första patienterna var sjömännen. De hade smittats på annan ort. Men sedan började de lokala fallen komma. Både småbarn som ärvt sjukdomen från mamman och andra.

En 28-årig piga från Yttervik hade fött ett barn. Hon producerade för mycket mjölk. Den tiden var det sed att överflödig mjölk kunde utsugas av någon behövande. Tyvärr så var en syfilissjuk kvinna en av dem och det resulterade att pigan smittades.

På tredje gatan norr om Storgatan i Bonnstan fanns då en bordell som drevs av två sjuttonåriga flickor från Yttervik respektive Norra Långträsk. Provinsialläkare Bergwall bad kronofogden om hjälp att föra flickorna till kurhuset.

Båda flickorna hade veneriska sår och hon från Norra Långträsk även gonorré och fick stanna kvar för vård från 20/12 1869 till 11/3 1870. Båda återkom ett par gånger de närmaste åren för vård av sina könssjukdomar.

Kopphuset

År 1874 härjade smittkoppor i Sverige. 1875 antogs en lag som sade att det i varje stad skulle finnas ett kopphus där de sjuka kunde isoleras. I Skellefteå byggdes då ett sådant på Klockarbergets söderslutning.

Familjen hälsade på sina sjuka men de skulle befinna sig på var sin sida om ett glasfönster.

Kopphuset någon gång på 1920-talet strax efter att det övergavs som sjukhus

Kopphuset som då döpts om till epidemistuga dömdes ut strax före 1920. Men huset står kvar på Högalidsgatan 1 strax öster om nuvarande Pizzeria Picasso i Lasarettsbacken.

Verksamheten flyttades till en epidemisjukhus på Sunnanå. Det huset står också kvar.

Kopphuset hade när det byggdes inget att göra med lasarettet. Men år 1933 uppfördes ett nytt epidemisjukhus inom lasarettsområdet. Den byggnaden är idag riven.

Ekonomin

Ekonomin var ständigt dålig. En extrainkomst för lasarettet i mitten av 1870-talet var att allmänheten fick bada varma karbad för femtio öre. Men huvudinkomsterna var legosängsavgifter, de kurhusavgifter som landstinget betalade och i viss mån kollektmedel.

Avgiften för en sängplats bestämdes 1869 till 50 öre om dagen inklusive medicin. Boende i andra län fick betala 75 öre upp till 1 Rdr beroende på hur stadd de var vid kassa. För sinnessjuka tillkom ytterligare 10-15 öre i tillägg.

Mot intyg av två trovärdiga personer så kunde medellösa patienter få sin legosängsavgift halverad.

Man kunde köpa en frisäng av lasarettet för att exempelvis hedra någon avliden. Då fick sängen bära den avlidnes namn.

Modernisering och restaurering

1870 började man göra i ordning gårdsmiljön och plank med grindar sattes upp. Det planterades, såddes gräsfrö och sandades gångar.

1871. Lasarettet var ett fuskbygge som vägglössen nästan gjorde obeboeliga. Man började täta sprickor i sjukrummen och stryka väggarna med limfärg. Taken och golven hade glesnat och lades om. I läkarbostaden hängde tapeterna i trasor och omtapetsering skedde.

1875 planterade man femtio (!) träd. Innan dess fanns det inga. En iskällare byggdes i tomtlinjen norr om östra flygelbyggnaden. Rummen var fortfarande iskalla och väggohyran gjorde dem nästan obeboeliga så en ny renovering gjordes.

1876 Huvudbyggnaden och södra flygeln fick en ny yta genom revetering, rappning. Syftet var att ge intrycket att huset var byggt i sten. Först sattes pliggar dit och därefter kläddes väggen med sand och kalk.

1884 Uthusbyggnaden hade spåntak och det blev ett brandtillbud. Det resulterade i att asfaltpapper lades på lasarettet och kurhuset.

Lasarettet i förbindelse med telefonnätet
Härvarande lasarett står numera i telefonförbindelse med Skellefteås jämförelsevis stora nät.

Vi behöver ej påpeka fördelen för omkringliggande landsort att få läkarkonsultation medelst telefon. Från lasarettsläkaren få direkta upplysningar rörande å lasarettet intagna sjukas befinnande, om och när de kunna utskrivas och hämtas, om plats finns o.s.v.

För att emellertid bli gagnande i än större omfattning, vilja vi framhålla fördelar av, att man i byarna här omkring, där telefon ej redan finnes, slog sig samman om en station eller apparat

1895-11-04 Bearbetad notis i Skellefteå Nya Tidning

1895 Vatten drogs in från älven så man slapp de dyra och besvärliga transporterna av vatten. Telefon installerades i lasarettsläkarens mottagningsrum

1900 Flygelbyggnaden mot älven fick plåttak då det börjat regna in

1901 Även huvudbyggnaden fick plåttak

1906 Större reparation och omdisposition genomfördes.

1908 kunde man dra in elektricitet levererad av Finnforsens kraftstation. Det installerades 35 lampor.

Plats

som **biträdande** sköterska vid Lasarettet i Skellefteå blir ledig att tillträda d. 24 Oktober i år. **Vilkor** äro: 125 kr. årlig lön, eget rum och allt fritt; **Fordringar**: att sökanden är 25 à 30 år, har ett godt och vänligt lynne, sinne för ordning och renlighet, samt möjligen någon lust och fallenhet för sjukvård.

Personlig anmälan göres hos Lasarettsläkaren under tiden till 1 Sept.

Aug. Wennerström,
Lasarettsläkare.

1902-07-24 Det ställdes inga krav på kompetens mer än möjligen någon lust och fallenhet för sjukvård (källa Skellefteå Nya Tidning)

Lasarettet entré i söder fotograferat ca 1900 (källa Skellefteå Museum)

Dags för ett nytt sjukhus
Det blev fler och fler patienter och antalet operationer ökades. Speciellt var vården av TBC-patienter eftersatt.

Trångboddheten i kombination med svårigheten att utvidga lasarettet på nuvarande plats.

Skellefteå stad erbjöd sig att kostnadsfritt upplåta plats för ett nytt lasarett. Den tilltänkta tomten på Klockarbergets södersluttning var på drygt tolv hektar. Den låg intill epidemisjukhuset på Högalidsgatan 3.

Utredningskommittén för det nya lasarettet vände sig till stadsfullmäktige med begäran om framdragning av vattenledning och elektrisk ström till det nya lasarettet. Det bifölls 13 augusti 1912.

Den 7:e oktober 1915 överflyttades de sjuka till det nya lasarettet. Den gamla byggnaden såldes på offentlig auktion. På den norra delen av tomten uppfördes på 1920-talet en telegrafstation.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Källa: Bl a boken "Skellefteå Lasarett 1869-1990", förlag Artemis, utgivningsår 1990.

Hälsovård i Skellefteå på 1800-talet

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Sundhetsnämnd

Det övergripande ansvaret för hälsofrågor i riket låg hos Sundhetskollegiet som idag är Medicinalstyrelsen.

I Kolerakungörelse 1831 förordades att städerna skulle inrätta sundhetsnämnder för att organisera och uppta epidemibekämpningen.

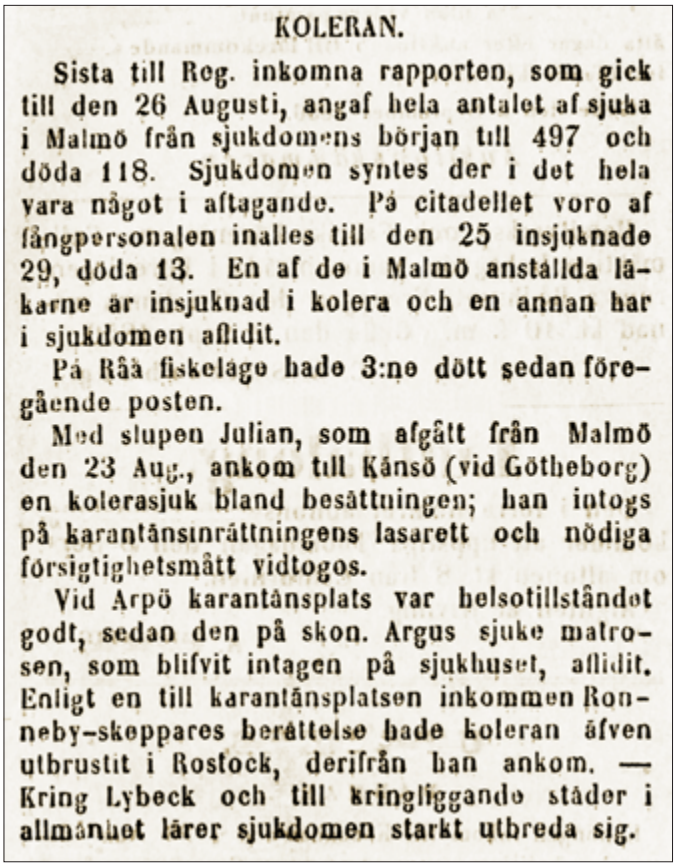

KOLERAN.

Sista till Reg. inkomna rapporten, som gick till den 26 Augusti, angaf hela antalet af sjuka i Malmö från sjukdomens början till 497 och döda 118. Sjukdomen syntes der i det hela vara något i aftagande. På citadellet voro af fångpersonalen inalles till den 25 insjuknade 29, döda 13. En af de i Malmö anställda läkarne är insjuknad i kolera och en annan har i sjukdomen afliditt.

På Råå fiskelage hade 3:ne dött sedan föregående posten.

Med slupen Julian, som afgått från Malmö den 23 Aug., ankom till Känsö (vid Götheborg) en kolerasjuk bland besättningen; han intogs på karantänsinrättningens lasarett och nödiga försigtighetsmått vidtogos.

Vid Arpö karantänsplats var helsotillståndet godt, sedan den på skon. Argus sjuke matrosen, som blifvit intagen på sjukhuset, afliditt. Enligt en till karantänsplatsen inkommen Ronneby-skeppares berättelse hade koleran äfven utbrustit i Rostock, derifrån han ankom. — Kring Lybeck och till kringliggande städer i allmänhet lärer sjukdomen starkt utbreda sig.

1850-09-02 Norrlandsposten. Kolerautbrottet i Malmö var den direkta orsaken till att Sundhetsnämnd bildades i Skellefteå

Sundhetsnämndens huvuduppgift var att ansvara för sjukvården i församlingarna. Den enskilda individen skulle kunna tas om hand snarast möjligt samtidigt som det skulle finnas klara anvisningar för hur anhöriga skulle agera i händelse av sjukdom.

Varje socken eller stad var indelad i olika distrikt som i vart och ett ansvarades av ledamöter från sundhetsnämnden. Ledamöterna tryckte upp anvisningar till befolkningen, såg till att det var rent samt att ordning och reda rådde.

En annan uppgift som tillföll ledamöterna var att de dagligen skulle förhöra sig om hälsoläget i sitt distrikt för att sedan avlägga rapport till sundhetsnämnden om något oroväckande inträffat. Om en enskild individ var allvarligt sjuk tilläts ledamoten att genast sända den sjuke till närmsta sjukhus utan att behöva invänta en läkares bedömning. I ledamöternas arbetsuppgifter inbegreps även en jourtjänstgöring vid kyrkogårdarna och att vara tillfällig vakt vid sundhetsbyråerna.

År 1850 var det ett kolerautbrott i Malmö. Myndigheterna krävde då att Skellefteå skulle utse en sundhetsnämnd med provinsialläkare Lindström som ordförande och med fyra framstående män som ledamöter.

Sundhetsnämnden från 1850 blev kortlivad men 1863 bildades en ny med apotekare Dyhr som ordförande och där doktor Lindström var ledamot. Dessutom en ledamot för norra Staden fram till Storgatan och en för den södra delen. År 1866 var det två ledamöter per distrikt.

Sundhetsnämnden blev vid sitt bildande navet i sjukvården i Skellefteå precis som Sundhetskollegiet var det för riket. I och med 1874 års hälsovårdsstadga så inrättades hälsovårdsnämnden.

Vaccination

Den första ympningen mot smittkoppor utfördes i Skellefteå redan 1761. Komminister Olof Örnberg ympade då koppor på tre av prosten Pehr Högströms barn.

Ympning, variolisation, utfördes genom att sekret eller var från en smittkoppa rispades in i en människas hud. Efter en dryg vecka ledde till en lindrig smittkoppsinfektion utan bestående men.

År 1796 den använde den engelske läkaren Edward Jenner sekret från kokoppor och gav till en pojke för att senare smitta pojken med smittkoppor för att visa att han hade blivit immun (vacca betyder ko på latin). Kokoppsviruset är inte farligt för människor men så nära släkt med smittkoppsviruset att en infektion ger immunitet mot både kokoppor och smittkoppor.

Den första smittkoppsvaccinationen utfördes i Sverige år 1801, och 1816 blev det obligatoriskt att vaccinera alla barn mot smittkoppor. Den ansågs så viktig att den fick en särskild kolumn i husförhörslängden.

Vaccinatörerna var inte läkare. År 1860 så utfördes arbetet i Skellefteå av skollärarna Lundberg, Thelberg och Hjelm. I Norsjö var det gästgifvarsonen Grahn och i Jörn hemmansägare Lundström. Populärt var också att barnmorskor extraknäckte som vaccinatörer

I Skellefteå betalades det 5 öre för varje ympning av mantalsskriven person. I Norsjö och Jörn hade ingen vaccinatörslön anslagits utan de fick 16 skilling för vaccination av barn till välbärgade föräldrar.

Sundhetsinspektion 23 juni 1898

Härmed får jag gifva Helsovårdsnämnden del af de anmärkningar, som vid sundhetsinspektionen den 23 dennes blifvit gjorda samt meddela förslag till förbättringar.

Afträdestunnorna voro otäta i 18 gårdar, nemligen Bagar Larssons, Isak Petterssons, Bönhusets, G. A. Häggbloms, Linder & Johanssons, C. Frankes, Enkefru Johanssons, Bryggeribolagets öfre gård, Konsul Sandströms, Fröken Hortelius´, J. G. Erikssons, Postgården, Sjöströms, D. Jonssons, Kullenbergs, Sidenmark & C:o, båda gårdar samt Höijers.

Fulla eller öfverfulla tunnor påträffades i 3 gårdar, nemligen Kaptens Nydahls, Bönhusets och Isak Petterssons.

Underlaget for afträdestunnan var i G. A. Häggbloms gård otätt (af trä), genomdränkt af urin och afträdestunnorna stodo för långt från sitsen. I Fru Schönfeldts gård var det cementerade underlaget söndrigt, likaså i Enkefru Johanssons gård.

− På flere ställen äro afträdena olämpligt anordnade, så att det är nästan omöjligt att besigtiga dem. Gödselkammaren i P. O. Ellversons gård var ytterst osnygg. I V. Lagerlöfs gård fanns i gödselkammaren ett stort upplag af sopor och löf. I C. Nilssons gård användes fortfarande gödselkammaren, oaktadt den förbjudits att begagnas. Den är alldeles för liten. Stallgolfvet hos O. Nilsson otätt. Stort gödselupplag påträffades hos Kopparslagaren Bäcklund,

Stall och fähus sakna på de flesta ställen anordningar för afledande af urin. Gårdsegarne måtte åläggas att härför vidtaga nödiga anordningar antingen så att afloppledningar anläggas till kloakledningar eller så att urin upptages af tillräckligt tjockt lager torf eller torfströ.

Till förekommande af elak lukt i latrinerna torde torfströ användas, som eger förmåga desodorisera exkrement som medför för renhållningen de största fördelar. Det vore derfor synnerligen önskvärdt, att Helsovårdsnämnden ville verka för, att det blefve allmänt använd såväl i latrínerna som i stall, fä- och svinhus.

Cementering saknades kring slasktunnorna å 9 gårdar. C. Carlbergs, stadshusets, Elementarläroverket, Sjöströms, J. A. Ölunds, H. Höijers, C. J. Åbergs, Folkskolans och Garfvare Anderssons.

Cementeringen var bristfällig kring slasktrummorna i 8 gårdar. Höijers, E. A. Erikssons, C. Krantz´, Enkefru Johanssons, Kapten Nydahls, Fru Schönfeldts, Åkare J. Larssons och Bagare Larssons.

Cementeringen var också bristfällig i pissoiren vid salutorget, likaså i den i Hällbergs gård. I färgeriet i Arbetareföreningens gård hade ännu ej vattentätt golf blifvit inlagdt. Erik Sundströms öltappningslokal saknades afloppsledning och golfvet af trä. I svagdricksbryggeriet i Enkan Hedmans gård saknades vattentätt golf.

Af slagterierna var C. Carlssons slagteri redan och med rätta af Helsovårdsnämndon förbjudet att vidare användas. Lindbergs hade cementeradt golf men uppfyllde föröfrigt ej hygienens fordringar. Salanders slagteri och lokal för fabrikation af korf m.m. voro i godt skick, men väggarne i slagteriet böra oljemålas eller fernissas.

Beträffende lokal der slagt som yrke bedrifvas, fordras att golfven äro vattentäta (af cement, asfalt, eller dylikt), väggarne släta, oljemålade eller fernissade, att aflopp till sluten behållare för den flytande orenligheten finnes vid lokalen samt att så vidt möjligt är, god tillgång på vatten finnes och att stall, svinhus, afträde, gödselhög, affall och dylikt, som kan sprida stank, ej bör ligga alltför nära intill slagteriet.

Vid besigtning af bagerierna befanns endast Lundborgs bageri snyggt, men detsamma saknade afloppsledning. I de öfriga bagerierna, nämligoe L. Larssons, Fru Stenbergs, O. A. Anderssons, bageriet i Enkan Risbergs gård och Sandborgs voro golf, väggar och tak betäckta med tjocka lager af smuts och delvis äfven af fukt. I ett par af dem lågo högar af smuts och sopor på golfven och under borden.

Nämnda bagerier måste med första underkastas en noggrann rengöring, väggarne böra oljemålas för att lättare kunna rengöras och helsopolisen bör ägna dom tillsyn, så att snygghet iakttages.

Vid sistlidne års inspektion anmärktes, att vattenafloppet från de i norra delen af staden belägna gårdarne var ytterst bristfälligt. Särskildt må nu framhållas, att diket i brandgatan mellan Sundqvists och Löfstedts gårdar, å Isak Petterssons gård samt det stora afloppsdiket ofvan Norra Esplanaden med snaraste böra upprensas.

Under inspektionen anmäldes af en gårdsegare att vattnet i trumman i östra sidan af Köpmangatan var stillastående, saknade aflopp. Med den anordning gatutrummorna nu hafva, och då rännstenar saknas, är det otillräckligt sörjdt för ytvattnets afledande från gatorna.

Den nuvarande afstjelpningsplatsen för sopor och afskräden, hvars olämplighet jag redan 1894 för Helsovårdsnämnden påpekade, får nu ej vidare användas.

Då från flere klagomål till mig ingått öfver de olägenheter den i sanitärt hänseende medför, får jag uppmana Helsovårdsnämnden att med allra första söka anskaffa lämpligare sådan. Hyttliden invid Kopphusvägen lämpligaste platsen.

Derjemte vill jag uppmana Helsovårdsnämnden att verka för anställandet af skolad sjuksköterska inom staden.

Om hvilka åtgärder Helsovårdsnämnden kommer att vidtaga med anledning af de framställda anmärkningarna, torde jag innan den 15 nästkommande Augusti blifva underättad.

Skellefteå den 26 Juni 1898.

G. Ekeroth

Vatten och avlopp

År 1885 tyckte man det var dags att försöka ordna rinnande vatten för staden. Framför allt var det brandsäkerheten man tänkte på.

Det beslöts 1893 efter många turer att vattenledningar skulle dras från Falkträsket i tre kilometer, under älven och till staden. Sex kilometer vattenledning grävdes ned för hand. Allt var klart hösten 1895.

Men innan man började gräva vattenledning så hade man börjat fundera på avloppsfrågan. Framför allt var det ett problem att staden var byggd på myrmark och att dränering därför måste göras.

Detta var en sanitär fråga lika mycket som vattendragningen och borde därför ordnas samtidigt. Så 1895 hade även 3 km avloppsrör grävts ner.

Brunnsgården

Ett ansvarsområde för provinsialläkarna var att ha uppsikt över av allmänheten utnyttjade mineralkällorna i distriktet.

Doktor Genberg var initiativtagare till att år 1825 bilda Skellefteå Brunns- och Badinrättning. Brunns- och badhuset anlades år 1826.

Anläggningen låg vid Klockarbäcken vid östra infarten till Bonnstan. Kyrkstugorna användes för inkvartering av brunnsgäster. Byggnaderna bestod av en lång och rymlig brunssalong uppförd av korsvirke, ett litet hus byggt ovanpå brunnskällan samt ett stort och rymligt badhus. Över Klockarbäcken byggdes en stenbro.

Om sommaren 1829 skrev Genberg att hela 194 personer hade utnyttjat brunnen. En del var långväga från Österbotten och Torneå lappmark.

Vid doktor Lindströms ankomst till orten 1842 var brunnen i det närmaste övergiven. Brunnen återställdes då och besökstalet steg till ungefär 100 brunnsgäster årligen.

Till brunnen hörde också en badhusinrättning som var byggd i sänkan där bäcken rann ut i älven. Det fanns också gyttjebad och dusch.

Den grå badgyttjan ansågs verksam mot kronisk reumatism och ledgångsvärk. Den hämtades från backen ovanför bäcken.

Vattnet analyserades ofta. Enligt apotekaren Mattias Dyhr innehöll det ”en rik tillgång af kolsyrad jernoxidul, saltsyradt natron, saltsyrad kalk och saltsyradt kali”.

Brunnsavgiften var 1853 32 skilling för ståndspersoner och 16 skilling för allmogen. Det året ägdes brunns- och badinrättningen av handlande Didrik Gebhardt med 25 aktier av de 28 utgivna. Men sommaren 1853 besöktes brunnen endast av 70 personer.

Nedgången berodde delvis på husens förfall och att det blev modernt att resa söderut för att dricka brunn. Men största orsaken var nog minskad vattentillgång då innevånarna på Prästbordet några km uppströms börjat använda vattnet för att bevattna åkrarna. Dessutom blev vattnet med tiden allt grumligare.

Brunnsgården såldes 1857 till handlare S. Franzén och hade det året 30 besökare. 1865 köptes den av rådman D. R. Markstedt och nystartade 1866. Men det gick inte så bra. Sommaren 1867 besöktes ”Skellefteå källa” av 36 personer. 26 stycken betalade mellan 50 öre till 1 riksdaler, under det att 10 ”ingenting betalade”.

1871 hade brunnsbyggnaden fått ruttna ned, ”promenaderna äro förvandlade till potatisland och badhuset användes för det mesta till bageri. Brunnen besöktes endast af allmogen”.

Men sedan måste gården ha fått en renässans som nöjeslokal. Bl.a. hade man där teateraftnar.

Brunnssocieteten bildade ”Direktionen för nytta och nöje”. Den hade tre fruar som styrelsen och bl.a. fotografen Evy Eckhéll som suppleant.

Badhus

Provinsialläkare Lindström skrev i sin rapport 1856

”Om allmogen kunde tillvänjas att lika väl på vestra som östra sidan om Bottniska hafvet begagna bad, skulle detta säkert vara till mycken nytta för hudsystemets noggrannare vård och kraftigt motverka den allmänna rheumatiska disposition. Bad begagnas sällan annat än vid sjukdom. Finska bastubad aldrig”.

Det fanns på 1800-talet ett antal privata badhus efter älven. Men när något av dem placerades bara några fot uppströms stadens allmänna vattenhämtningsställe så beslöt hälsovårdsnämnden att flytta olämpligt placerade badhus.

Det beslöts 1877 att staden skulle bygga tre mindre badhus av samma typ som de privata. Men redan efter ett par år var ett par av de badhusen så förfallna att de inte kunde användas. År 1877 beslutades att bygga ett badhus för damerna.

År 1896 var det två badhus igång. Men platsen ovanför Boströmsbäckens utlopp i älven ansågs högst olämplig då avloppsledningarna mynnade där. Så man flyttade till det blivande Nordanområdet i enlighet med en ordningsföreskrift från 1869 ”Badning i öppet vatten och under bar himmel må endast äga rum vid den så kallade Tjärkörran”.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

SJUKDOMSPANORAMA

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Doktor Genberg skrev i en av sina ämbetsberättelser omkring 1830, att ”de gängse sjukdomarne voro nervösa och rheumatiska Katarrhal-febrar (ögoninflammationer), Pleuresier (lunginflammationer) och Påssjuka”.

Han skrev om påssjukan, att ”laxermedel, vilka allmogen i varje sjukdoms början tillgriper, skadade alltid och befordrade alltid svullnadens flyttning”. Fastän påssjukan var både allmän och förenad med ”svåra symptomer, afled dock ingen deraf”.

Distriktsläkare Lindström berättade i sin årsberättelse för 1842-43 att de vanligaste sjukdomarna var järnbristanemi, magkatarr, matsmältningsrubbningar och rheumatiska åkommor.

Andra exempel på sjukdomar

- Vanligast var magkatarr
- Konstitutionella sjukdomar som Engelska Sjukan liksom sjukdomar i hjärna, ryggmärg och nervsystem
- Sjukdomar i sinnesorganen. Ett barn hade ex. stoppat in en ärta i örat. Ögoninflammationerna hade börjat avta då samerna börjat byta ut kåtan med sin eldstad mot timrade bostäder
- Sjukdomar i cirkulations och andningsorganen
- Sjukdomar i matsmältningsorganen. Faryngit, inflammation i svalget, var mycket vanliga till följd av det allmänna bruket att tugga snus och stark tobak
- Sjukdomar i urin och fortplantningsorganen. Njurproblem, utebliven menstruation, tjocktarmsinflammation, etc.
- Sjukdomar i rörelseorganen och benen. Ex. reumatism. Ledskador var också vanliga men läkarna kom sällan eller aldrig i kontakt med dem eftersom allmänheten då föredrog ”qvacksalvare”
- Sjukdomar i hud- och bindväv. Ex. handinfektioner och bältros.

Veneriska sjukdomar

Genberg fick, liksom andra läkare, även ta hand om veneriskt smittade personer. Så spred till exempel ”en vandrande Quinsperson” sjukdomen i skellefteåbygden 1824 och tre fall sändes till ”Läns Lazarettet” i Umeå, liksom en man från ”Norsjö kapell”. Denne hade inte varit i kontakt med någon smittad person, men hade som barn för 20 år sedan ”jemte föräldrarna hafva haft” sjukdomen.

Hårdast drabbad av veneriska sjukdomar var nog Ursviken med sin genomströmning av sjömän.

Tyfus

Tyfus förekom ofta. År 1862 var det en epidemi i Jörnområdet där 24 personer insjuknade. De som dog var en pojke 7 år, en man 55 år och tre kvinnor 22, 23 och 50 år gamla. Läkaren Lindström dog själv 1869 i sjukdomen.

Sinnessjukdom

Varje år förekom fall av sinnessjukdom. År 1863 hade fyra personer fått diagnosen och på Skellefteå Sockens bekostnad blivit sända till Härnösands hospital.

Smittkoppor

Under smittkoppsepidemin 1863 insjuknade 48 i varav 2 dog. Smittan spreds från Ursviken till nio byar inom Skellefteå kommun.

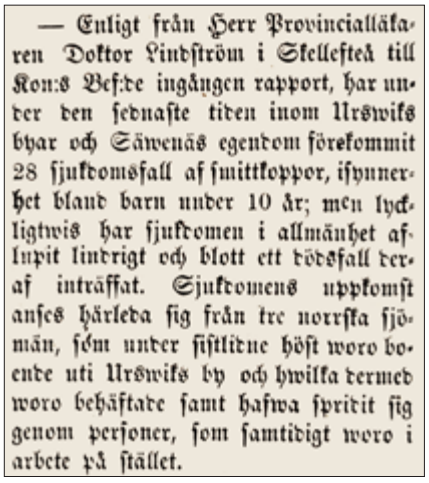

— Enligt från Herr Provincialläkaren Doktor Lindström i Skellefteå till Kon:s Bef:te ingången rapport, har under den sednaste tiden inom Urswiks byar och Säwenäs egendom förekommit 28 sjukdomsfall af smittkoppor, isynnerhet bland barn under 10 år; men lyckligtwis har sjukdomen i allmänhet afläpit lindrigt och blott ett dödsfall deraf inträffat. Sjukdomens uppkomst anses härleda sig från tre norrska sjömän, som under sistlidne höst woro boende uti Urswiks by och hwilka dermed woro behäftade samt hafwa spridit sig genom personer, som samtidigt woro i arbete på stället.

1863-03-11 Skellefteå Nya Tidning berättade att smittkoppor kommit till Ursviken

Mjältbrand

Åren 1869-1870 inträffade åtskilliga mjältbrandsfall bland kreaturen i Ursviken. År 1870 rapporterade provinsialläkare Bergvall att även två personer insjuknat då de deltagit i slakt av de sjuka djuren. Dessutom avled tre mindre husdjur sedan de ätit av slaktrenset.

Difteri

Provinsialläkare Gustaf Geete berättade i sin årsberättelse 1881 att en fyraårig pojke dog i Bäck och hans föräldrar och tre syskon blivit sjuka. I en närbelägen gård blev två i 20 årsåldern sjuka.

Difterin kom förmodligen från Kåsböle då byarna hade en gemensam kvarn och många drack sitt kaffe i backstugan och använde då kanske gemensamma koke- eller dryckeskärl.

I närbelägna byn Burvik blev två barn sjuka efter att ha besökt Bäck men de tillfrisknade. De sjukas kläder brändes.

Difterifall (strypsjuka) anmäldes också vid Löwenäs sågverk i Sävenäs. I en av brukskasernerna insjuknade fem barn men alla tillfrisknade. I en annan familj två barn varav en fyraåring avled. Bruksägaren lyckades avgränsa huset med de sjuka.

Det är troligt att även denna smitta kom från Kåsböle då de brukade avyttra sina jordbruksprodukter i Sävenäs.

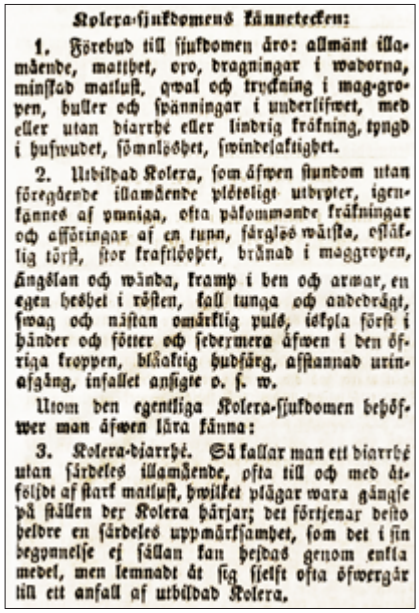

Kolera-sjukdomens kännetecken:

1. Förebud till sjukdomen äro: allmänt illamående, matthet, oro, dragningar i wadorna, minskad matlust, qwal och tryckning i mag-gropen, buller och spänningar i underlifwet, med eller utan diarrhé eller lindrig kräkning, tyngd i hufwudet, sömnlöshet, swindelaktighet.

2. Utbildad Kolera, som äfwen stundom utan föregående illamående plötsligt utbryter, igenkännes af ymniga, ofta påkommande kräkningar och afföringar af en tunn, färglös wätska, ofta törst, stor kraftlöshet, brännad i maggropen, ängslan och wånda, kramp i ben och armar, en egen hesheet i rösten, kall tunga och andedrägt, swag och nästan omärklig puls, iskyla först i händer och fötter och sedermera äfwen i den öfriga kroppen, blåaktig hudfärg, afstannad urinafgång, infallet ansigte o. s. w.

Utom den egentliga Kolera-sjukdomen behöfwer man äfwen lära känna:

3. Kolera-diarrhé. Så kallar man ett diarrhé utan särdeles illamående, ofta till och med åtföljdt af stark matlust, hwilket plägar wara gängse på ställen der Kolera härjar; det förtjenar desto bedre en särdeles uppmärksamhet, som det i sin begynnelse ej sällan kan bestås genom enkla medel, men lemnadt åt sig sjelft ofta öfwergår till ett anfall af utbildad Kolera.

1848-07-24 Man hade många artiklar om kolerans kännetecken, hur man skyddar sig och läkemedel för sjuka. Senapsdeg över magen, åderlåtning och kräkmedel var exempel på kurer. Koleran kallades också ”den violetta döden” då huden missfärgades i svart och blått (Norrlandsposten)

Pandemin Kolera

Kolera sprids genom vatten, mjölk och andra födoämnen. När den 1830 första gången kom till Europa så var de första åtgärderna att förstärka gränsskyddet och införa karantänsbestämmelser.

Men koleran dödade mellan åren 1830-1896 enligt Wikipedia kanske så mycket som 100 miljoner européer … Siffran är dock omstridd

Epidemin 1831 började i England. År 1834 drabbades Sverige för första gången. Den epidemin höll i sig till 1838.

År 1848 drabbade en ny våg av kolera och blossade upp varje sommar fram till 1858. Antalet dödsoffer blev dock mindre i, kanske för att en viss immunitet hade uppstått.

I mitten av 1860-talet kom ännu en våg som spred sig så långt norrut som till Haparanda.

Koleran kom i augusti 1866 till Skellefteå över Ursviken. Det var ångfartyget ”Haparanda” som förde smittan med sig på sin väg uppför norrlandskusten. Ett provisoriskt kolerasjukhus med sköterskor inrättades på en avskild strand vid Ursvikens hamn men intagna kunde snart utskrivas.

Fyra personer dog dock. De fördes nattetid de 1 ½ milen till kyrkogården i Skellefteå under skrål och fylleri mot 25 riksdalers betalning.

En kvinna i Stämningsgården dog också av sjukdomen utan känd koppling till de kolerasjuka. Men sannolikt besökte hon begravningen eller graven.

År 1883 dök koleran än en gång upp i Europa. Epidemin höll i sig till 1896, men framsteg inom medicinen och förbättrade sanitetssystem har därefter i stort sett hållit koleran borta från Europa.

Pandemin Ryska Snuvan

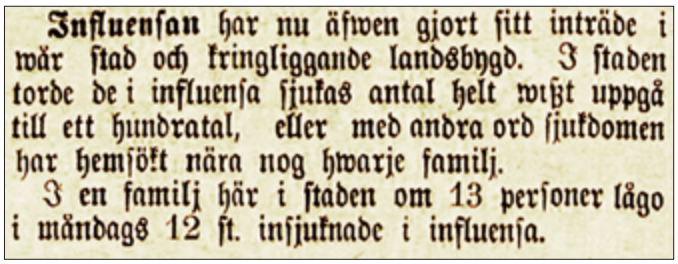

Influensan har nu äfwen gjort sitt inträde i wår stad och kringliggande landsbygd. I staden torde de i influensa sjukas antal helt wißt uppgå till ett hundratal, eller med andra ord sjukdomen har hemsökt nära nog hwarje familj.

I en familj här i staden om 13 personer lågo i måndags 12 st. insjuknade i influensa.

1890-01-16 Skellefteå Nya Tidning

Influensapandemin Ryska snuvan 1889-1892 spreds över hela världen på ungefär fyra månader och beräknas totalt ha orsakat runt en miljon dödsfall.

Namnet kommer av att Sankt Petersburg var den första plats i Europa där fall rapporteras. Ryska snuvan är den första influensapandemi för vilken det finns detaljerad information. Men, namnet förefaller ha uppstått efter det att epidemin tog slut. I tidningarna refererade man bara till ”influensan”.

De första fallen i Sverige rapporterades i december 1889. Tidigare hade man haft en influensa i Sverige vintern 1874–1875.

I mellersta och södra Sverige slog den hårt bland de i medelåldern medan barn och gamla blev sjuka i liten omfattning. I Stockholm insjuknade 70 % av de i åldern 21-60 år och antalet döda i lunginflammation femfaldigades.

Men Norrland förskonade i stor utsträckning. Orsaken var att järnvägen slutade i Mellansel och Örnsköldsvik. ”Jernvägspersonalen var i allmänhet mycket tidigt och mangrant angripen”. Viss smitta kom dock in sjövägen.

När Spanska Sjukan kom 1918-1920 och dödade ca 40,000 i Sverige så drabbades Norrland hårdast då man inte byggt upp immunitet under Ryska Snuvan och andra influensor.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Hälso- och sjukvård i Burträsk

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

*Utgångspunkten för detta dokument är en artikel i Skellefteblad**et** 1923-06-19. Den är kompletterad, rättad och i övrigt kraftigt redigerad.*

Stig Sandström

Läkare

Burträsk tillhörde länge ansvarsområdet för provinsialläkaren för Skellefteå. Distriktet var gigantiskt och bestod av socknarna Skellefteå, Lövånger och Burträsk samt för lappmarksförsamlingarna i Arvidsjaur och Arjeplog.

Om en läkare behövdes så kunde det ta en vecka eller mer innan denne, p.g.a. avstånd och brist på vägar, hann fram till den sjuka. Man fick ”dö utan läkarhjälp”.

Men det förekom att de gjorde insatser i Burträsk. År 1842 så gjorde exempelvis provinsialläkaren Johan Daniel Lindström (1812-1869) en lyckad operation på en kluven gom på kronolänsman Nyblads son. Två tidigare operationer hade misslyckats.

År 1847 fick Lindström ta hand om bonden Nils Stenlund i Skarberget som förfrusit fingrarna och som kvacksalvare Björklund behandlat genom att med täljkniv skära bort några av fingrarna.

1849 ryckte Lindström ut sedan korpral Boströms 19-åriga hustru inte kunnat framföda sitt barn då det fastnat orubbligt. Läkaren styckade barnet inne i livmodern och kunde så småningom få ut delarna. Modern blev snabbt helt återställd.

1850 fick han bedöva pigan Eva Stina Brunström från Burträsk med kloroform för att kunna amputera lårbenet.

Från 1852 så verkar både provinsialläkaren i Skellefteå, Johan Daniel Lindström (1812-1869), och den i Nysätra, Jonas Risberg (1810-1886), ha verkat i Burträsk

1854 opererade Lindström framgångsrikt 18-åriga dottern till bonden Ljuslinder i Bodbyn för dubbel harläpp i förening med kluven gom.

I någon mån tillgodosågs provinsialläkarna behovet hos de kroniskt sjuka. Men de akuta fallen, särskilt de i socknens avlägsna delar, överlämnades i regel åt sig själva.

Myndigheterna ställde sig på den tiden i rent förunderlig grad oförstående till kraven på förbättrad sjukvård. Kommunens upprepade framställningar till K. Maj:t om tjänsteårsberäkning för läkare − första gången år 1853 avslogs trots att kommunen åtagit sig att själv betala hela läkarlönen och upplåta bostad åt läkaren hyresfritt.

Det låter som en hjärtesuck, då kommunalstämmeprotokollet den 12 juni 1887 säger: ”Socknemännen, ehuru trenne gånger svikna i sina välgrundade förhoppningar och länge närda önskan att få egen läkare och nu som alltid först voro villiga till alla de uppoffringar, vilka för ändamålets vinnande äro erforderliga − − − belöto underdånigt hos K. Maj:t göra ansökan det distriktsläkare må beviljas rättighet till tjänsteårsberäkning.”

Någon större förhoppning att beveka K. Maj.t tycktes sockenmännen inte ha haft för i augusti samma år beslöt stämman att sända en man till herr Generaldirektören m.m. Almén för att i detaljerad form uttala församlingens behov av läkare. Ombudet − handlare P. Bergner − tycks ha skött sig bra för så småningom kom K. Maj:ts bifall till framställningen.

Kommunalstämman 1888 hade att ta ställning till sex sökande. Den första läkare som anställdes blev Erik Hæggström (1854-1907) f i Nordmaling och d i Eskilstuna. Han gifte sig 1892 Agnes Nikolina Lundholm (1867-1945) f i Burträsk och d i Stockholm.

Erik innehade tjänsten 1888-1894. Efterträdare blev Conrad Forsberg (1862-1924) f i Överluleå och d i Lilla Malma, Södermanland. Han innehade tjänsten 1888-1894.

Forsberg tjänstgjorde i Burträsk 1894-1912 innan

Ca 1903. Maria och Conrad Forsberg i sin trädgård med hunden Björn (källa Skellefteå museum, foto Maria Forsberg)

han flyttade. Efterträdare blev ogifte läkaren Alfred Wirell (1863-1916) f i Virestad, Småland och d i Burträsk. Han kallades ”Lapplands Westerlund” utifrån den popularitet han skaffat sig under en flerårig tjänstgöring i Lappmarken.

Även under tiden i Burträsk hade han blivit mycket populär. Vid hans begravning 7/5 1916 flaggade hela samhället på halv stång och en stor människomassa hade samlats i kyrkan.

Efterträdare 1916-1921 blev John Löthberg (1875-1927) f Andre, Gotland och d i Ljungby, Småland.

Sedan blev Gustav Hedenlund (1880-1966) f i Grangärde, Dalarna, g 1917 och d i Gävle provinsialläkare.

Barnmorska

Förmodligen fick Burträsk sin första barnmorska 1855. Tyvärr så hade Christina Catharina Sandström inte behörighet att använda ”skarpa instrument” vid förlossningar.

År 1857 hade det tillkommit en barnmorska Ulrika Andersson som hade behörighet att utföra tångförlossningar.

År 1864 fick barnmorskan U. Nilsson i Burträsk skarp kritik av provinsialläkare Lindström i Skellefteå. Hon hade lämnat en barnaföderska i Sämsktjärn, Norsjö utan att ta ut efterbörden. Det resulterade i att modern dog. Det var andra gången det hände i Norsjö och det skulle ryktesvis även ha inträffat i Ljusvattnet. Kronolänsman Nyblad i Burträsk fick en kopia av skrivelsen.

1867 fanns i Burträsk barnmorskorna C. C. Sandström, U. Nilsson, Gustafva Edström och Anna Fredrika Olsson. Av dem hade alla utom Sandström behörighet att förlösa med tång.

Barnmorskorna fungerade förr också som vaccinatörer mot smittkoppor.

Kvacksalvare

Vid sidan av den legitima läkarverksamheten fanns det 1923 ett undergörareskrå som ”ockrade på sjukdom och mänskligt lidande”. Ögondiagnostiker och homeopater har de växt upp som svampar ur jorden.

Det var ingen ny företeelse. Abraham Hülphers den yngre (1734-1798) skrev i sin Dagbok öfver en resa genom Norrland 1758: ”Med huscourer och åderlåtning betjenes allmogen av några inom socknen som vid flera sjukdomar säges hulpit många, hvilket på en ort som sällan får besök af Provins-Medicus eller Lands-Fältskär anses förmenligt”.

Några tiotal år senare verkade inom Burträsk en av de mest remarkabla undergörare som funnits där. Jonathan Björklund (1789-1869) hade på sockenstämmans kallelse 1841 inkommit till socknen och slagit sig ned i Ljusvattnet. Han uppgavs som ”djurläkare” men hade lika stort förtroende när det gällde mänskliga krämpor.

I januari 1842 beslöt sockenstämman att avlöna honom med 100 riksdaler riksmynt samt betala 30 riksdaler för hans resa till Burträsk.

Men Björklund kom snart i kollision med lagen p.g.a. sin verksamhet som undergörare. Han blev dömd till böter vilket fick sockenstämman att ingå med begäran att vitet skulle upphävas då Björklund var omistlig som ”läkare”.

Men ansökan blev resultatlös. Sockenmännen betalade böterna efter det att de på en stämma diskuterat om de inte skulle besvära sig över lagens hårdhänthet mot ”Läkaren Björklund” som han kallads i protokollet.

Det ligger i sakens natur att Björklund liksom andra på den tiden i samband med ”läkaryrket” ägnade sig åt ockulta ting. Detta var i särskild grad fallet med ”Lappvattsnisch”, även den på sin tid mycket anlitad person som ”doktorerade” folk på åtskilliga sätt.

Björklunds son ”Barnläkare Lind” tog över efter pappa.

Apotek

Idag håller sig människorna till acetylsalicylsyra. I forna tider till ”Svarta ormens vita aska”, ”Destillerat hundflott” och ”Jungfru Maria örtagårdsdroppar”. Förhoppningsvis fick man sin ledvärk botad av sistnämnda dyra läkemedel.

År 1851 fanns det i Burträsk ett filialapotek till det i Nysätra. Provinsialläkare Jon Risberg i Nysätra skriver i sin rapport för 1851 att Pharmaciae Studiosus Baumbach, bosatt i Burträsk, förestod det apotek. Av någon anledning försvann det apoteket redan året därpå. Förmodligen för att Baumbach flyttade därifrån.

Men det invandrade en apotekare Wallentin Kraak (1823-1874) f i Simrishamn och d i Bodbyn. Han kom närmast från en tjänst som apotekare i Nysätra och innan dess i Umeå.

Kraak förklarade sig villig att under vintermånaderna tillhandahålla allmänheten med medikamenter och råd vid tillfälliga sjukdomar under förutsättning att kommunen lämnade honom bidrag till husrum och ved. Kommunen gick med på villkoren och gav 10 riksdaler i månaden.

Det är oklart hur verksamheten utvecklade sig men

Kraak gjorde affärer i medikamenter och kurerade folk genom att bl.a. dra käftar i led. Men han dog redan 1874 i schalakansfeber.

De styrande i Burträsk såg behovet av att få ett permanent apotek. Därför skickade kommunalstämman 1887 en ansökan till K. Maj:t om ett ”medikamentsförrådsstation” inom samhället.

Ansökan bifölls och apotekare Pettersson i Umeå fick i uppdrag att öppna ett filialapotek i Burträsk. Pettersson hade redan en filial i Nysätra och behärskade nu medicinmarknaden i stora delar av Västerbotten.

Kanske Medicinalstyrelsen tyckte det var olämpligt med Petterssons dominanta ställning. Det beslutades att apoteket skulle vara självständigt.

Den första innehavaren av privilegiet var Nils Nilsson Bernstam (1845-1933) f i Norra Åkarp, Skåne, g 1899 och d i Strängnäs. Men han flyttade 1902 till Sundsvall.

Efterträdare blev Frans August Johansson (1858-1926) f i Hedemora, g 1887 och d i Örebro. Han lämnade tjänsten 1914.

År 1916 blev Olof Teodor Lindholm (1870-1935) f och d i Gävle och g 1898 den tredje innehavaren.

I vissa delar av landet har ”dropphandel” varit ett problem men inte i Burträsk.

Epidemivården

Epidemivården på landet lämnade i regel mycket att önska beroende på de stora kostnaderna. Men Burträsk kommun har gjort de satsningar som kan göras.

År 1900 inköpte man i Åbyn, 2 km från kyrkbyn, en gård som inreddes som epidemisjukstuga. Den används ca 75 dagar per år. Den fyller inte fodringarna på en modern inrättning men kostnaden 1923 på 4-5000 kronor var det som kommunen mäktade med.

År 1923 pågick en diskussion om att lyfta epidemivården från kommunerna till landstinget och då förväntades en nybyggnation.

Dispensärverksamheten

Förbättringar i levnads och hygieniska förhållanden har minskat antal offer för TBC men sjukdomen var 1923 fortfarande allmänt utbredd.

Dispensärverksamheten var 1923 ganska nystartad. Men ett problem är att socknen omfattar 20 kvadratmil så det är svårt för en dispensärsköterska att ensam hinna hantera alla gamla och nya fall.

Ljusvattnets barnkoloni startade 1923 för att ta emot barn från tuberkulösa hem. Dispensärbarnhemmet var inhyst i C H Nyströms bostadshus. . Den upphörde 1941.

Kommunerna bidrog med 1,000 kr årligen till dispensärens understödsverksamhet. I övrigt svarade landstinget för kostnaderna.

Ordförande 1923 för dispensärstyrelsen var landstingsman Nils Brännström (1877-1965) f och d i Burträsk och g 1902.

Hälsovårdsmyndighet

Det är svårt för en hälsovårdsnämnd på landet att skapa nytta av sitt arbete.

Att gå till byslaktaren och kräva att han håller prydligt i sitt slakteri som ofta är ett primitivt skjul är inte så meningsfullt när hans granne utför sin husbehovsslakt i ladugårdsporten. Att förbjuda slakhögar då det vid sidan av dessa ligger gödselhögar stora som hus är skäligen meningslöst.

Den nya hälsovårdsstadgan kan vara bra att ha. Man får bara inte tillämpa den i vardagslag. Den uppfattningen har nog också hälsovårdsnämnden lagt sig till med för att inte drunkna i detaljer.

Burträsk hälsovårdsnämnd avlöste 1920 kommunalnämnden som tidigare haft sundhetsvården. Ett påtagligt resultat av nämndens arbete är den grundliga upprensningen av Burträsk kyrkstad. Där har förhållandena tidigare varit sådana att, för att citera en första provinsialläkare ”folk gjorde konster varsomhelst utom där det skulle ske”.

Ordförande i hälsovårdsnämnden är nu apotekare O. T. Lindholm (1870-1935).

Ca 1908 Nio barn ståendes i vattenbrynet med Burträsk kyrkstad i bakgrunden. Kyrkstaden brann ned 1930 (källa Skellefteå museum, foto Maria Forsberg)

Som allmän iakttagelse angående hälso- och sjukvården inom Burträsk socken 1923 får sägas att allt är ganska gott.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Tandvården i Skellefteå under 1800-talet

ANNIKA HALLINDER, LINKÖPING

Artikeln skrev ursprungligen av Annika Hallinder för Lilla Skellefteblad nummer 27 1997. Den är publicerad med tillstånd av Skellefteå Hembygdsförening och har bearbetats av undertecknad.

Stig Sandström

Tandvärk fick man fick stå ut med ...

Tandvården är en relativt modern företeelse. Fick man tandvärk förr var det bara att vara uppfinningsrik och tillgripa allehanda huskurer. Lyckades inte detta kunde måhända en klok gumma eller gubbe ge lindring i form av olika kurer, åderlåtning samt en stor portion magi.

Hade man dock prövat alla möjliga metoder som snus, krut och glödgade spikar − så återstod nog bara ett besök hos smeden, som med hjälp av en tång eller en tandbult drog ut tanden.

Tandvärk ansågs nog som något man helt enkelt fick lov att stå ut med. Någon förebyggande tandvård förekom inte.

Huskurer

Boken ”Den sluga och Förståndiga Gubben, som lärer de oförfarna både i städerna och på landet at igenom hwarjehanda Hus-Curer, hela och bota mångfaldiga sjukdomar, så wäl hos människor som fänad; Jemte mycket annat, som kan tjena till Förmon och Nytta i åtskilliga Hushålls-Stycken” är en översättning från 1775 av en tysk bok. Den finns på http:/runeberg.org/slugagubbe/.

Hur mycket man trodde på råden är osagt men där finns i alla fall 8 beskrivna kurer vid tandvärk. Här ett par exempel.

Omvärdering av behovet av tandläkare

Skellefteborna förhöll sig liksom folk i allmänhet mycket tveksamma till såväl offentlig sjukvård som tandvård.

Man tvingades dock med tiden omvärdera såväl allmänpraktiserande läkare som tandläkare. Båda ansågs till en början synnerligen onödiga eftersom hemmadoktorn hemma i byn många gånger ansågs kunnigare − och framför allt mer tillgänglig och lättare att prata med än den riktige doktorn i stan.

I samband med att Skellefteå stad blev stad skapades annorlunda förutsättningar för såväl sjukvård som tandvård. Stadens första lasarett öppnades 1869.

Tandläkarkonsten som disciplin är förhållandevis ung. De praktiserande tandläkarnas antal i Sverige utgjorde 1830 endast fyra. Antalet steg dock och 1918 hade man 553 i landet.

Det dröjde innan staden fick tandläkare

De första tandläkarna som man besökte var inte bosatta i Skellefteå.

Man hade också tandläkare som praktiserade någon månad i Skellefteå. Sommaren 1889 fanns tandläkare Ödman här och 1891 K Grell från Stockholm.

Stadens första tandläkare

I den nygrundade staden frodades en herrskapskultur och den ena balen avlöste den andra. I denna anda satsade man självklart på förebyggande tandvård.

Att införskaffa den verkliga lyxartikeln − en tandborste − blev en självklarhet för en stadsbo. En annan statussymbol var artificiella tänder. Allt detta föraktades av landsortsborna och sågs som ytterligare en yttring av stadsbornas uttalade högfärd.

Ca 1915 Adolf Ocklind.(foto Carl Franke, källa Skellefteå museum)

Adolf Ocklind (1865-1935), son till rektor Carl Ocklind, växte upp i Skellefteå stad och såg troligen behovet av en tandläkare i sin hemstad. Han verkar ha bestämt sitt yrkesval tidigt.

Direkt efter studentexamen i Umeå 1886 sökte han sig till huvudstaden för tandläkarutbildning. Examen avlades den 4 juni 1892 i polikliniken för tandsjukdomar i Stockholm 1892. Han tog examen den 13 juni 1892 och började direkt målmedvetet utannonsera sina tjänster.

Ocklind blev sedan en av tidningens flitigare annonsörer. Allmänhetens okunnighet om tandläkaryrket medförde troligen, att Ocklind tvingades att förtydliga vilka typer av ingrepp en tandläkare gjorde.

Adolf Ocklinds första mottagning var i den Krantzska gården på Storgatan i Skellefteå. När Ocklind återkom till staden i början av januari 1893 inrättade han sin mottagning i faderns bostad på Västra Trädgårdsgatan 3, med ingång från Trädgårdsgränden.

Ocklind hade dock inte mottagning så ofta i Skellefteå. Vistelsen varade mestadels ett par veckor i taget. Större delen av året var han på resande fot – därav det flitiga annonserandet.

Han inrättade sin lilla ambulerande mottagning i bl.a. Byske, Burträsk, Nysätra, Jörn, Norsjö, Arvidsjaur, Lycksele och framför allt i Piteå. Pitebygden saknade egen tandläkare, därav dessa ständiga besök i vår norra grannstad.

I ”Ursviken förr och nu” kan man läsa att den evigt ambulerande Ocklind även inrättade en praktik på Öhn i Ursviken vid seklets början.

Konkurrensen hårdnar

Man skulle kunna tro att efterfrågan på tandvård inte var så stor i den lilla staden Skellefteå. Särskilt då allmänheten i grunden hade en misstänksam inställning till denna vårdform.

Det verkar dock, som om tandläkare Ocklinds flitiga annonserande och ambulerande gav resultat. Patientskaran ökade.

Ocklind fick dessutom finna sig i att flera tandläkare började turnera runt i skelleftebygden. Nämnas kan Sixten Ödmann, Per Öhrner, Hugo Wajn, Forssell samt Axel Cederlöw.

Den sistnämnde inrättade sig i C Carlssons gård i staden i november 1897 och från och med detta år kunde staden Skellefteå ståta med två i staden permanent boende tandläkare.

Ett tandläkarbesök

Många läsare känner säkert olust inför dagens tandläkarbesök trots att den moderna utrustningen är ytterst avancerad. Hur kunde det då se ut i Adolf Ocklinds mottagning?

Med tanke på att tandläkaryrket under 1800-talet var av ambulerande art var nog inte utrustningen allt för omfångsrik. Den skulle vara lätt att packa upp och ner, lätt att transportera i hästskjutsar samt lätt att installera i gästgivargårdar eller hemma hos privatpersoner. Troligen lånade tandläkaren en stol och ett bord. Själva utrustningen bar han säkert med sig i en väska eller i en koffert.

Vilka tjänster kunde man förvänta sig av tandläkaren? Adolf Ocklind satte in artificiella tänder med eller utan gom. Tänderna tillverkades troligen av porslin. De var mycket populära på denna tid och tandläkare brukade stolt framhävda att ”porslinständer räcker inte bara bärarens liv ut – de kan också gå i arv!”

Ocklind verkställde även tandregleringar och obturatorer. Det sistnämnda var fyllning av gummi eller metall som insattes och täppte till abnorma hålor i käken eller gommen.

Ocklind gjorde vidare plomberingar med guld, amalgam och cement. Dessutom brukade han annonsera om s.k. mosaikfyllningar.

Han behandlade tandköttets och tändernas sjukdomar samt utförde tandutdragningar. Smärtfri behandling utlovades. Troligen nyttjades både lustgas och eternarkos.

Det är svårt att utröna huruvida ett dåtida tandläkarbesök var dyrt eller ej. Ocklinds pris för löständer år 1896 och 1897 var 2 à 3 kr per styck. Tandläkare Forssell meddelade dessutom i en annons samma år, att mindre bemedlade kunde erhålla löständer billigare.

När konkurrensen hårdnade på 1890-talets slut informerade tandläkarna i annonserna, att hos dem kunde man få den lägsta taxan.

När han inte var ute på resande fot hade Ocklind sin mottagning, i bostaden varje dag i regel från kl. 10 till 14. Patienterna kunde då söka sig dit för att beställa tid eller om inga andra patienter fanns på plats få träffa tandläkaren direkt.

Stadens förste tandläkare Adolf Ocklind var verksam fram till 1920-talets mitt och han avled 1935. Sonen Bengt valde även tandläkaryrket liksom sonhustrun Tyra. Namnet Ocklind kommer därför ständigt att förknippas med tandvården i Skellefteå.

Spanska Sjukan 1918-1920

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

På våren 1918 blev invånarna i ett litet jordbruks-samhälle i Kansas, USA, plötsligt sjuka. Smittan nådde den närliggande armébasen, där amerikanska soldater tränades för att hjälpa Frankrike i första världskriget.

Sjukdomen spred sig med blixtens hastighet över hela USA och till slagfälten i Europa. Några veckor senare var tre kontinenter drabbade.

Namnet Spanska sjukan kommer av att Spanien, som var neutralt under första världskriget, inte hade krigscensur och intresse av att dölja farsotens skadeverkningar. Epidemin blev därför känd där och ryktet spreds över världen. De krigförande länderna drabbades minst lika hårt men hemlighöll effekterna.

Pandemin varade mellan mars 1918 och juni 1920 och kom globalt i tre vågor. Den första i mars-april 1918, den andra och förödande i augusti 1918 och den tredje i början av 1919. Uppskattningsvis infekterades 500 miljoner människor.

Den skiljer sig från andra epidemier i att den oftast drabbade de starkaste, de mellan 20 och 40 år.

Den första vågen var relativt ofarlig

Spanien hemsökt af en mystisk sjukdom
Från Madrid telegraferas: Konungen, premiärministern och flera andra ministrar ha insjuknat. De lida af en mystisk sjukdom, som uppträtt öfver hela Spanien och har angripit 30 proc. af hela befolkningen. Sjukdomen anses ej farlig

1918-05-31 Den första, lindrigare, vågen av sjukdomen hade nått Europa (källa Skellefteblad)

Spanska sjukan i Skellefteå - 5 fall ha inträffat
Den s.k. spanska sjukan har nu på sin rundtur nått Skellefteå. Under den förflutna veckan ha nämligen 5 fall inträffat i staden och ett i Sävenäs. Enligt vad doktor Munktell upplyser ha de flesta av de här insjuknade blivit smittade på andra orter, såsom Linköping, Stockholm och Umeå. Samtliga fall är av godartad natur.

1918-08-02 Och en vecka senare var det 15 fall. (källa Skellefteblad)

Den andra vågen var oerhört dödlig

Den andra vågen som kom hösten 1918 blev den pandemi som på kort tid skördat flest liv i mänskligheten historia.

Antalet döda var 50-100 miljoner vilket motsvarar 3-6 procent av världsbefolkningen, som då bestod av 1,6 miljarder människor. Den dödade fler än de som dog sammanlagt i världskrigen och lika många som de europeiska koleraepidemierna på 1800-talet. Den dödade fler än de 42 miljoner som dog av digerdöden men den var förstås betydligt dödligare då den tog död på 1/3 av Europas befolkning.

I Sverige, som då hade knappt 6 miljoner människor, dog 37 573 personer i influensa under åren 1918–1920 enligt den officiella statistiken. Till det ska läggas ytterligare något tusental där dödsorsaken sannolikt också var influensan.

Hårdast drabbat var Norrland, främst inlandet. Arjeplogs kommun hade den största andelen döda i Sverige med cirka 3 procent av kommuninvånarna.

Orsaken till att inlandet drabbades så hårt var förmodligen att tidigare hade kommunikationerna var så dåliga att de inte exponerades för tidigare influensaepidemier som Ryska Snuvan och därför hade de en dålig immunitet.

En sjuksköterska med "Spansk mask".

På flera af våra sjukhus är nu sjuksköterskorna utrustade med en sådan mask, som ses på vår bild, den är enkelt gjord af ett stycke gastyg, som bindes för näsa och mun. Då denna bekväma och praktiska mask har varit i bruk i ett par timmar desinficeras den och är därefter åter klar till användning.

En liknande mask bör absolut användas af hvar och en, som har med vården af spanska sjukans patienter att göra.

Skellefteblad 1918-11-08

15/8 första dödsfallet i bygden

Sjukdomen kom i augusti till Burträsk där den första avled 15/8 och till Norsjö (17/8). Under augusti avled fyra personer i Spanskan i Norsjö och två i Burträsk.

Militären får ta på sig ett stort ansvar

Den första från Skellefteå-området som dog i Spanskan var förmodligen Elis Gustaf Marklund som dog 13/9 på garnisonssjukhuset i Boden. Från Skellefteå lfs dog det totalt sex unga män där under september.

Hela 63 rekryter dog under augusti och september vid Bodens ganison. De som överlevde spred sedan smittan till sina hemorter.

Det hade funnits en diskussion om att inställa repövningarna p.g.a. Spanskan men regeringen tog ändå beslutet att inkalla 117 472 värnpliktiga. Närmare 38 % insjuknade i spanska sjukan. Sammanlagt avled 820 inkallade, och 40 % av dessa dödsfall inträffade under 2 veckor i september

De hygieniska förhållandena skandalösa vid Bodens garnison

Beväringsmännen som insjuknat inläggas på de särskilda sjukrummen på resp. kompanier, men dessa blifva snart överfulla, hvarför äfven de olika truppförbandens gymnastiklokal tagits i bruk till sjukhus. Vid I 19 har äfven kulkulsprutekompaniets logementsbyggnad apterats för samma ändamål.

De svåraste fallen, de hopplösa, inläggas emellertid på garnisonssjukhuset. Bristen på läkare och sjuksköterskor gör sig ytterst kännbar hvarför de sjuka icke kunna ägnas den nödiga vård som är önskvärd.

Enligt ett meddelande skulle den hastiga smittspridningen kunna bero på logementsförhållandena. Sängarna stå som bekant två och två bredvid varandra, och smittan förs med andedräkten vidare från den ene till den andre.

Vidare har den kontingent som senast ryckt ut från kasernen varit smittad av sjukdomen. De nyinkomna hade fått öfvertaga de föregåendes madrasser.

Dessutom klagas öfver en del brister i de hygieniska anordningarna i tvättrummen och med afseende på diskningen. Den senare ombesörjs af hvarje man för sig och tillgår så, att knif, gaffel och sked doppas i ett för alla gemensamt kärl med varmt vatten.

Kylan i logementen synes också vara mycket kännbar, då eldningen icke skulle komma att ske förrän efter oktober månads början.

1918-09-20 Notis i Skelleftebladet som hämtat texten från Norrbottens Kuriren, den tidning som skrev mest om sjukdomen

Till slut tog man sitt förnuft till fånga och 20/9 meddelades att Bodens garnison hemförlovades.

Församlingarna första dödsfall

Det finns osäkerhet runt siffrorna då läkarna ofta inte skrev ”spanskan” som dödsorsak utan ”lunginflammation” eller ”influensa”.

I nedanstående uppräkning så har det bara tagits med de där dödsorsaken angetts som Spanskan eller influensa samt de som var 20-40 år gamla och som dog av lunginflammation. Kanske något barn eller gammal skulle ha nämnts istället och kanske har någon som räknas upp inte dött av spanskan.

Skellefteå Stad 25/10 Sjuksköterskan Ebba Gustava Josefina Bäckström f 1893

Skellefteå lfs 13/9 Elis Gustaf Marklund f 1896 från Tjärn dog på garnisonssjukhuset i Boden

Skellefteå lfs 8/10 Flickan Sigrid Maria Lundström f 1917 i Bureå dog i influensa och var den första som avled på hemmaplan

Burträsk 15/8 Edla Kristina Löfgren f 1900 i Bodbyn

Byske 16/9 Arnold Ossian Eugen Marklund f 1895 från Drängsmark dog på garnisonssjukhuset i Boden

Byske 26/9 Elsa Matilda Antonsson f 1896 från Åbyn dog i influensa och var den första som avled på hemmaplan

Jörn 2/9 Jonas Edvard Lindblom f 1896 i Björkliden dog i influensa

Lövånger 14/9 Gustaf Hjalmar Brandt f 1894 i Gärde dog på garnisonssjukhuset i Boden

Lövånger 29/9 Lydia Maria Sundqvist f 1887 f på Prästbordet, Lövånger var den första som avled på hemmaplan

Norsjö 17/8 Snickaren Axel Mauritz Finnberg f 1886

Antalet dödsfall i församlingarna

Det finns ingen officiell statistik på detta men en genombläddring av dödsregistren ger nedanstående där dödsorsakerna influensa och Spanska sjukan ingår men inte om det enbart angavs lunginflammation.

Skellefteå stad 4, Skellefteå lfs 35, Burträsk 36,

Byske 55, Jörn 45, Lövånger 5 och Norsjö 60. År 1918 dog alltså totalt 240 personer i Spanskan i de sju församlingarna.

Enligt den officiella statistiken registrerades drygt 13000 influensafall under år 1918 i Västerbotten men det är bara ungefärliga uppgifter.

Spanska i Holmträskbygden

I sin bok ”Spanska sjukan - I Holmträskbygden” berättar Ragnhild Nilsson:

”Skolan hade börjat efter att Spanskan hade bedarrat. Vi hade läsövning när vi plötsligt får se två svarta hästar med varsin kista på lastflaket. De stannar på andra sidan sjön. Vi tittar. Sedan kommer fem hästar med varsin kista på vagnarna. Alla går böjda och tyngda, vi i klassen reser oss, alla är tysta.

De fortsätter bort till dem som väntar på vägen och då fortsätter tåget med sju kistor, sju unga människor. Vår lärarinna gråter och vi gråter, vi förstår att skolan är slut för idag och alla går hem.”

Spanskan i Norrbacka, Fällfors

En sorgens och förtvivlans boning

Spanska sjukan, som nu gör sitt härjningståg uppefter Byskeälvsdalen och redan medfört flera dödsfall, skördade sistlidna helg två dödsoffer, vilkas frånfälle väckt allra största sorg och deltagande i vida kretsar. På söndagen avled hustrun Lina Lundmark och redan dagen därpå hennes man Hemmansägaren Knut Edvin Lundmark i Norrbacka.

Hustrun omkring 38 år och mannen 40 år gam-mal, efterlämnade fyra små barn,

De båda makarna voro av befolkningen i orten i särskilt hög grad avhållna och värderade och deras hem liggandes alldeles invid allmän Landsväg var en särdeles värderad hållplats för de vägfarande.

De allra flesta av dessa ansåg det så gott som självfallet att göra en titt hos Knut i Norrbacka, dels för att njuta den goda kaffekopp som alltid bestods men väl ändå mest för att få en trevlig prat-stund med den alltid muntra och vänsälla husfolket.

1918-11-05 Notis i Norra Västerbotten.

Offren ovan t.v. är här fotograferade på sin bröllopsdag 1907. Eva Karolina Vikström f 1879 i Byske fs och Knut Edvin Lundmark f 1880 i Byske fs

Råd och anvisningar angående spanska sjukan

De sakkunniga anföra, att det visserligen inte är säkert, att den spanska sjukan orsakas av samma bakterie, som framkallat föregående influensaepidemier, men att sjukdomen i sina yttringar och i sitt spridningssätt fullständigt liknar influensan.

Smittämnet finns i de sjukas upphostningar, i deras saliv, svalg- och nässlem och i de fia spottdroppar som utslungas, om den sjuke hostar med öppen mun, nyser o.s.v. Sjukdomen sprids med dessa utsöndringar från de sjuka till de friska i deras omgivning, antingen direkt eller med näsdukar och andra persedlar.

Alla slags människoträngsel befordrar smittans överförande.

Sjukdomens första tecken är en allmän sjukdomskänsla, förenad med frysningar och svettningar. Ofta inträder stark huvudvärk i pannan, värk i ögonhålorna samt allmän värk i armar, ben och rygg.

…

Råd till de friska. Undvik smittohärdarna!

Undvik folksamlingar och lokaler, där många människor är hopade, såsom möten och lustresor, biografer, danslokaler, teatrar, kyrkor m.m.

Undvik den sjukes omedelbara närhet, särskilt om han hostar. Håll er ren, framför allt om händerna.

…

Råd till de sjuka. Noggrann omvårdnad och isolering!

Gå i säng så snart febern börjar. Lämna ej sängen förrän febern är slut. Återgå ej till arbetet, innan ni känner er fullt frisk.

…

Råd till arbetsgivare och skolmyndigheter

Tillse, att de av sjukdomen angripna ej fortsätter sitt arbete på arbetsplatser och i skolor. Om epidemin går på orten, bör skolornas öppnande uppskjutas till dess 1 vecka förflutit efter epidemins första början.

…

1918-10-01 Råd och anvisning från Medicinalstyrelsen publiceras Skellefteblad. Påminner om råden för Covid-19 pandemin.

Få dog 1919

Runt om i världen återkom sjukdomen detta år i en tredje, lindrigare våg.

De döda i Skellefteå lfs var under året 22 personer fördelade på januari 8, februari 10, mars 1, april 2 och i maj dog den sista. Precis som andra influensor så avtog den när sommaren kom.

1920 Dödens år i Arvidsjaur

En del sjukdomsfall hade förekommit redan i januari 1920. Under marknaden den 7−8 februari 1920 fick smittan en ordentlig spridning. Alla som kunde, tog sig till centralorten för kyrkbesök, ting, handel och givetvis för nöjen som skidtävling och dans. Man bodde tätt och nära varandra i usla bondstadsstugor utan rinnande vatten och även i övrigt dålig hygien.

På en enda dag insjuknade 300 personer. Under en tvåveckorsperiod blev 7−800 personer sjuka, varav cirka 60 dog. På den så kallade Arbetsstugan låg 18 av 25 barn sjuka någon dag efter marknaden.

Befolkningen var ca 7000 personer. I februari behandlades där 1220 influensafall av en enda ensam oexaminerad vikarierande provinsialläkare! Totalt uppskattas 75 procent av befolkningen i Arvidsjaurs socken ha insjuknat i spanskan.

1920 Dödens år i Arjeplog

I Arjeplog var det marknad helgen efter den i Arvidsjaur. Det rapporterades för februari månad 610 smittade på en befolkning på cirka 3200 personer. Dödssiffran blev katastrofalt stor, hela 88 personer, vilket motsvarade 2,8 procent av befolkningen.

Lennart Öhman berättar i sin bok ”Hur sjukvården kom till norr” om vad som hände i Arvidsjaur och Arjeplog:

I många hem blev barnen föräldralösa. I en del fall fick de små barnen svälta ihjäl, sedan föräldrarna dött. Det berättades om skrämmande fall. Mer än 60 år senare fanns i en koja vid Piteå-älven fortfarande kvar bitmärken i träbritsarna. Barnen, som överlevt föräldrarna, hade i sitt sökande efter mat förtvivlat gnagt på träet.

Arvidsjaur blev det en anhopning av lik. De anhöriga, av vilka många var sjuka och svaga, hade inga möjligheter att jordfästa de döda i rimlig tid. Ett töväder ställde till bekymmer. ”Dödgrävaren” minskade då sin stora arbetsbörda genom att placera de mindre kistorna ovanpå de större i graven…

I fjällsocknen Arjeplog med alla dess kommunikationsproblem väntade man extra länge innan man begravde de sina. De flesta kom överens om en gemensam dag. Likboden blev snart full varför man fick tillgripa en gammal lada där kistorna placerades ovanpå varandra. Fyra man hade fullt upp med att gräva gravar.

Söndagen den 4 april 1920, påskdagen, blev en sorgens dag i den vackra bygden vid de stora sjöarna. Då tog de sörjande ett sista farväl av de sina. Prosten Per Gustaf Calleberg och komministern Otto Lindgren, stor sångare, vigde då 51 bortgångna till den sista vilan. Ett gripande ögonblick.

Stig Sandström, stigsand49@gmail.com

Den 4 april 1920 i Arjeplog skedde den stora begravningen av 51 av spanskans offer (foto Silvermuseet, Arjeplog)

Doktor Knut Dillberg i operationstagen kring 1910. Han var ensam lasarettsläkare åren 1906-1925.

Besök gärna den lokalhistoriska portalen: lokalhistoriaskelleftea.se

Pris 70 kr

Skelleftebygden